

JOSIP ČIŽINSKY-GORKIĆ POČETAK REVOLUCIONARNOG PUTA

Ivan O č a k

Ime Josipa Čižinskog, poznatijeg kao Milan Gorkić, nije nepoznato našoj historiografiji. O njemu se pisalo u razna vremena na različite načine, najčešće kao o bivšem generalnom sekretaru KPJ nestalom u staljinskim čistkama 1937. godine.

U najnovije vrijeme dvoje je autora — Đuro Đurašković¹ i Nadežda Jovanović² objavilo opširnije istraživanje života i revolucionarnog rada Josipa Čižinskog-Gorkića. Đurašković je Gorkića predstavio u publicističkom tekstu, a Nadežda Jovanović naučno-istraživački. Međutim, oni ne istražuju njegov rani početni revolucionarni put, već se ograničavaju (Jovanović) vrlo škrtim, nepotpunim i djelomično netočnim biografskim podacima samog Gorkića, koje je on dao na zahtjev Kominterne 1931. godine u Moskvi.³

Takvo stanje historiografije o Gorkiću, točnije nedovoljna istraženost ranog perioda života i još više kontroverznost ličnosti, potaklo me na temeljitije istraživanje *početnog životnog i revolucionarnog puta do 1923. godine*.⁴ Ovaj poticaj se podudara s osamdesetom godišnjicom rođenja Josipa Čižinskog (1904—1984).

Izvori za ovaj dio istraživanja su mnogobrojni, a prvenstveno Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Arhiv CK SKJ i Arhiv CK SK BiH. U ovim arhivima najviše je sačuvano policijskih i sudskih materijala, koji se odnose na godine 1919—1923. Iako je taj materijal vrlo bogat, mora se koristiti uz maksimalnu kritičnost, obzirom na tendencioznost u interpretaciji i policije i optuženih. Međutim, u tim materijalima dragocjena je zaplijenjena osobna dokumentacija optuženih (pisma i partijske direktive). Uz arhive vrijedna je periodika iz toga vremena. Značajna je također, u memoarskom planu, knjiga Rodoljuba Colakovića »Kazivanje o jednom pokoljenju« u kojoj je prvi puta u našoj literaturi — pozitivna ocjena o Josipu Čižinskom-Gorkiću. Posebno mjesto u građi predstavlja

¹ Mr. Đuro Đurašković, *Osam sekretara partije*, Beograd, 1982, str. 185—215.

² Nadežda Jovanović, Milan Gorkić (prilog za biografiju), »Istorija 20. veka«, 1, 1983, 25—59; Ista, *Je li 1934—1936. godine M. Gorkić bio protiv jedinstvene jugoslavenske države?*, »Časopis za suvremenu povijest«, 1, 1983, 77—93.

³ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR Č/4.

⁴ Ovo je fragment opširnijeg rukopisa o Milanu Gorkiću.

epistolarna literatura — prepiska autora sa rođacima Gorkića: bratom Josipovim Bohumilom-Čižinskym koji živi u Čehoslovačkoj, vanbračnom kćerkom Zorom Mihajlović i suprugom Gorkića Betti Nikolajevnom Glan, koje su u SSSR-u.

Koristim priliku da i na ovom mjestu izrazim svoju iskrenu zahvalnost za poslane podatke, dokumente i fotografije Bohumilu Čižinskom, Zori Mihajlović i Betti Nikolajevnoj Glan.

Obitelj Čižinskih u Bosni

Poznato je, da je Berlinskim San-Stefanskim ugovorom 1878. godine Austro-Ugarska, uz podršku Njemačke, okupirala Bosnu i Hercegovinu. Bili su to mračni dani za taj kraj. Tursku okupaciju zamijenila je nova okupacija. Za kapitalistički razvijenu Austro-Ugarsku Bosna i Hercegovina predstavljala je zaostalu oblast, ali zato bogatu sirovinsku bazu s jeftinom radnom snagom i područje pogodno za plasiranje kapitala. Austro-Ugarska je u Bosnu i Hercegovinu ulagala svoj kapital⁵ i prividno stimulirala brži kapitalistički razvoj, ali je nastojala da ne dira u zaostale feudalne odnose. Tako su se uz bosanski feudalizam razvijali novi robno-proizvodni odnosi, kapitalistička proizvodnja koja je morala djelovati i na društveno-klasne odnose. Muslimani su bili uglavnom feudali, Srbi — drugi po brojčanom redu — imali su dosta veliki sloj nove buržoazije, dok je veći dio Hrvata bio pod jakim utjecajem klerikalizma, pa je na njih okupatorska uprava više računala. Za austro-ugarske okupatore Bosna i Hercegovina je bila kolonija u kojoj je okupator morao držati znatne vojno-policijske snage. Ali ne samo to. Okupator je donio i svoj kapital i svoje običaje. Najjači kapitalist — eksploatator bila je sama država. Upravo ona je preko svoje uprave i svojih zakona postala najbrutalniji eksploatator radne snage u osvojenoj oblasti.

Okupacione austro-ugarske vlasti dovele su s vojskom svoje činovnike i svoju kvalificiranu radnu snagu. V. Korać je ovako okarakterizirao Austro-Ugarsku okupaciju na kulturnom polju: »Kulturu je u Bosnu nosila austrijska birokracija, vojnički garnizoni, zapadnjački bordeli, pljačkaški kapitalisti, zatim naseljenici: jezuiti, vojnički liferanti, zapadnjački proletarijat i njemački seljački kolonisti...«⁶

U Bosni, kaže V. Korać, osjeća se iseljavanje Jugoslavena i doseljavanje stranaca. Godine 1910. bilo je u Bosni i Hercegovini: Srba i Hrvata 1.822,564 (96,02%), španjolskih Jevreja 7.886 (0,42%), Nijemaca 22.968 (1,21%), Mađara 6.443 (0,34%), Čeha 7.045 (0,37%), Poljaka 10.975 (0,58%), Malorusa 7.431 (0,39%), Slovenaca 3.108 (0,16%)⁷ i dr. Iz ovih nacionalnih grupa formirala se radnička klasa. Kvalificiraniji dio radništva bili su inozemci. Ali i među strancima bila je razlika: uz radnički proletarijat bio je jedan tanak sloj radničke aristokracije po industrijskim poduzećima, visokostručni, kvalificirani i kulturom daleko iznad bosanskih radnika i obrtnika.

⁵ Nedim Šarac, Položaj radničke klase u Bosni i Hercegovini pod austro-ugarskom okupacijom (1878—1914), Beograd, 1951., 19.

⁶ Vitomir Korać, Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, Knjiga treća, Zagreb, 1933, 313.

⁷ Isto, 315. Prema popisu od 1921. godine u jugoslavenskim zemljama bilo je svega 138.000 Čeha, a od toga u Bosni i Hercegovini 10.000 (Almanah Čehoslovenska svaza v Kraljevstvu SHS, Petrovac, 1925., 146).

Krajem 80-ih i početkom 90-ih godina prošlog stoljeća započela je masovna migracija činovnika iz Austrije i kvalificirane radne snage iz industrijski razvijenih predjela Čehoslovačke. Obzirom na to što je Sarajevo bilo krajem stoljeća privredno najrazvijenije, sa oko 50.000 žitelja, to se i nova austro-ugarska kolonizacija upravo tu koncentrirala. O tome svjedoči činjenica da su krajem stoljeća u Sarajevu postojale već razne kulturno-profesionalne organizacije došljaka, na primjer Češki klub. Brojčanih podataka o nacionalnom stanju radnika u Sarajevu nema. Približnu sliku o broju Čeha pruža podatak o sindikalno organiziranim radnicima, među kojima je bilo 2.030 Hrvata, 1.611 Srba, 305 Čeha, 300 Slovenaca, 287 Nijemaca, 282 Mađara, 737 Muslimana, 106 španjolskih Židova i 342 drugih, svega 6.068. Od ovog broja 20% su analfabeti — pomoćni radnici.⁸ Ovi statistički podaci pokazuju nam približnu brojčanu sliku čeških radnika u Sarajevu.

S češkim radnicima došao je u Sarajevo 1899. godine i dvadesetčetirigodišnji tapetarski radnik Vaclav Čižinsky rođen 18. ožujka 1875. godine u Lupenici, nedaleko Ruchnova nad Knežnom, u prikarpatskom dijelu Čehoslovačke.⁹ Njegov otac Jirži bio je seljak iz Vamberga, a majka Ana kćerka Jana Bezděky, seljaka iz Třebesova).¹⁰ Izučio je i stolarski i tapetarski zanat. Kao kalfa radio je kod raznih majstora u Slovačkoj i Češkoj. Bio je član Socijaldemokratske stranke Čehoslovačke. I to je bio jedan od razloga da napusti zemlju. Uputio se u Bosnu. Najveća je koncentracija radnika u Sarajevu bila u željezničkoj radionici, gdje se zapošljava i tapetar Vaclav Čižinsky.

Valja spomenuti da je Austro-Ugarska već 80-ih godina XIX stoljeća izgradila željezničku prugu do Sarajeva. Od 1878. do 1918. godine izgrađeno je 1684 km željezničke pruge. U Derventi je formiran željeznički centar: Direkcija carskokraljevske željeznice, koja je 1895. godine prenesena u Sarajevo pod imenom Direkcija bosansko-hercegovačkih željeznica. Ta uprava je 1906. godine kad su već završene gradnje pruge u Bosni i Hergovini, zapošljavala oko 200 radnika. U to vrijeme je u Bosni i Hercegovini bilo 14 željezničkih radionica za popravak lokomotiva i vagona. Prema objavljenim podacima u tim je radionicama radilo 1342 radnika. Od toga 311 službenika, 701 kvalificirani radnik, 246 nekvalificiranih radnika i 66 učenika.¹¹ Autor rada o tim radionicama, Miodrag Čanković, smatra da su »dominirali radnici stranog porijekla, koji su činili ogromnu većinu kvalificiranih, a da su nekvalifikovanu radnu snagu činili uglavnom domaći ljudi. (Interesantno je poređenje sa strukturom službenika od 'činovnika' preko 'podčinovnika' do 'podvornika'. Njih je 1908. radilo na bosansko-hercegovačkim željeznicama 1365, a bili su iz Austrije — 713, iz Ugarske — 472 i iz BiH — 210).«¹²

Uz ovo treba spomenuti da se na Bosansko-hercegovačkom Saboru 1910. godine postavljalo pitanje o neopravdanim privilegijama doseljenika iz austro-ugarskih zemalja, prilikom zapošljavanja u željezničku radionicu u Sarajevu.

⁸ Sindikalni pokret 1903—1912. u Srbiji, Hrvatskoj, Slavoniji i Bosni i Hercegovini, Beograd, 1950, 120.

⁹ Zanimljivo je spomenuti da će njegov sin Josip u jednoj svojoj biografiji pisanoj 1931. godine pisati da mu se otac rodio u Jugoslaviji. To je sigurno Josipu tada bilo potrebno iz nekih, možda i političkih razloga, jer je nemoguće pretpostaviti da inteligentan sin nije znao gdje mu se rodio otac.

¹⁰ Státní oblasní archiv Zámorsk, CSR, 645/50—84.

¹¹ Miodrag Čanković, Glavna željeznička radionica od osnivanja do kraja I svjetskog rata, »Energoinvest — RO Vaso Miškin-Crni, Sarajevo 1890—1980«, Sarajevo, 1980, 4.

¹² Isto.

Može se pretpostaviti da se orijentalni i neobičan život Sarajeva i Bosne svidio Vaclavu, jer je odlučio da ostane. Nakon tri godine života i rada u Sarajevu odlučio je posjetiti rodno mjesto Lupenice. Tu je ostavio ne samo svoje roditelje, nego i (može se pretpostaviti) svoju mladenačku ljubav, svoju Antoniju. Mladi su si, najvjerojatnije, još ranije dali riječ, pa se Vaclav, sada, kad se vratio na »Urlaub« kući odlučio oženiti. Sigurno je sve bilo dogovoreno preko pisama za vrijeme ranijih susreta. Kako bilo da bilo, prema podacima najmlađeg sina Bohumila, Vaclav se 1901. godine vraća u Sarajevo s mladom ženom.¹³

Antonija rođena Mimerová (otac Jan, a majka Ana) po nacionalnosti Čehinja, rođena je 29. lipnja 1878. godine u susjednom selu Merklovicich, u istom rajonu Ruchново, udaljenom svega 4 km od Lupenice.

Antonija je još kod kuće izučila krojački zanat, pa je uskoro nakon dolaska u Sarajevo krojila za sarajevske mušterije, a Vaclav je bio zaposlen u željezničkoj radionici.

Ubrzo nakon dolaska u Sarajevo 20. IV 1901. Antonija je rodila sina Ladislava. Dvije godine kasnije — 19. veljače 1904. rođen je Josip Čižinsky.¹⁴ Čižinsky su u to vrijeme stanovali u ul. Podtekije br. 9.

Ipak, ako je suditi po autobiografskim podacima Josipa Čižinskog, živjeli su dosta teško: »Otac je bio Čeh, rođen sam u Jugoslaviji, doma su govorili češki a izvan kuće srpski. Bio sam bez državljanstva.«¹⁵

»... Otac — sin radnika, još uvijek sam radi kao majstor za pokućstvo na željeznici. Majka mi je iz siromašne seljačke obitelji, radila u krojačkoj radnji. Preko 20 godina bavi se samo kućanskim poslovima.¹⁶ Uslovi za život porodice bili su kao kod svih radnika. Plaća nije bila dovoljna, zbog toga je otac izvan željeznice izrađivao doma pokućstvo, koristeći nas djecu — brata i mene od najranijih godina. Na taj način sam mnogo toga naučio...«¹⁷ U ovim podacima barem jedan navod nije točan: Prema krsnom listu Vaclava, dobivenom iz Čehoslovačke, njegovi roditelji nisu bili radnici već seljaci.

Prilike u Bosni, konkretno u Sarajevu, bile su početkom stoljeća složene. Zanimljivo je da su strani radnici, među njima i Česi i Slovaci, koji su ispočetka imali privilegije kao visokokvalificirani radnici, sve više osjećali kapitalistički eksploatatorski sistem i postupno stali u prve redove borbe za bolja ekonomska i politička prava. Iz literature znamo da su željeznički radnici bili u izuzetnom položaju. Doduše, inozemni radnici su bolje zarađivali. Radno vrijeme bilo je jednako za sve radnike od 12 do 14 sati dnevno, a satnica je bila vrlo niska. Godine 1910. transportni radnici Zeničke željezare radili su

¹³ Pismo Bohumila Čižinskog — I. Očaku od 5. V 1983, godine (autorova kolekcija).

¹⁴ Prema podacima »Krsnog lista« izdanog u matici krštenih rimokatoličke župe Srca Isusovog — katedrale u Sarajevu (svezak X, str. 37 br. 83) zabilježeno je da je Josip kršten 29. veljače iste godine, a kumovi su mu bili Josip Ružička oružnički straž-meštar — Čeh, a krstio ga je kapelan Matej Momčinović. (Matični ured Skupštine općine Sarajevo, Stari grad).

¹⁵ U anketi delegata VI svjetskog kongresa Komunističke omladinske internacionale, na upit o nacionalnosti, zapisao je: Srbin (A CK SKJ f. Jugosloveni u SSSR-u Č/4).

¹⁶ Bohumil kaže da je majka u Sarajevu otvorila damsku krojačku radnju i da je imala čak nekoliko učenica (Vidi: Pismo Bohumila Čižinskog — I. Očaku od 5. V 1983. — kolekcija autora).

¹⁷ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR-u, Č/4.

12 sati dnevno za 1,60 kruna, a radnici na izgradnji šumske željeznice u istočnoj Bosni radili su po 12 sati dnevno za jednu, maksimalno do 2 krune.¹⁸

Stanarine su bile vrlo visoke. Minimalna stanarina za jednu sobu i kuhinju u većini gradova popela se sa 12—15 kruna u 1910. godini, na 22—30 kruna u 1913. godini.¹⁹

O položaju radnika, kojima je pripadao Vaclav Čižinsky, svjedoče podaci o masovnom organiziranom radničkom pokretu. Radnički pokret se razvijao uglavnom pod utjecajem stranih radnika. Oni su u sindikatima u širenju socijalističkih ideja, sve do 1920. godine zadržali vodeće pozicije, kaže V. Korać. Manji je bio utjecaj dvaju centara Zagreba i Beograda.

Tendenciju i praksu organiziranosti u radničkom pokretu unosili su prije svega strani radnici, a naročito oni koji su došli u Bosnu i Hercegovinu kao organizirani socijaldemokrati. Zna se da se u Monarhiji socijaldemokratska stranka već početkom stoljeća uhvatila ukoštac i s iskusnijim buržoaskim političkim strankama i vladama. Upravo inozemni radnici našli su se u Sarajevu na čelu organiziranih radničkih manifestacija u vrijeme kada Bosna i Hercegovina nije još imala socijaldemokratsku stranku. Početkom stoljeća u Sarajevu je otvoren prvi Radnički dom.

Majska proslava 1905. godine bila je zabranjena. Unatoč zabrani u proslavi je u Sarajevu sudjelovalo preko 2.000 radnika.²⁰ Početkom svibnja 1905. godine dolazi do generalnog štrajka. Iznenađene i uplašene vlasti udovoljile su zahtjevima radnika. Dvije godine kasnije u majskim proslavama sudjeluje 6.000 radnika.²¹

Tek nakon aneksije Bosne i Hercegovine u lipnju 1909. godine formira se u Bosni i Hercegovini socijaldemokratska stranka, nakon koje masovna borba sindikata postaje uspješnija. Kao primjer organiziranog rada može služiti organizacija željezničara. Željezničko udruženje za upravnu zaštitu i potporu »Flutgrad« (željezničko potporno društvo) pretvara se u Sindikat bosansko-hercegovačkih željezničara, koji će zatim pristupiti Glavnom savezu.²² Na dnevnom redu bila je borba za osamsatno radno vrijeme i veće nadnice. Radno vrijeme u željezničkim radionicama, nakon uspješne borbe, iznosilo je 9 sati,²³ ali nadnice su i dalje bile izvanredno niske.

U toj borbi sudjeluju, dakako, i radnici sarajevske željezničke radionice. Prema sindikalnim izvještajima godine 1910. bilo je 12 štrajkova s 2.274 radnika, 1911. godine 25 štrajkova s 2.210 radnika i 1912. godine 23 štrajka s 1.334 radnika.²⁴ Sve to pokazuje da je u Bosni i Hercegovini bio vrlo aktivan masovni radnički pokret, kojem je bio cilj poboljšanje ekonomskih uvjeta života.

U sindikalnom izvještaju za 1910. godinu čitamo da su željezničari vodili žilavu borbu u obliku pasivnog otpora, koja je trajala jedan tjedan i završila se djelomičnim uspjehom.²⁵ Odgovor vlade bio je raspuštanje svih udruženja

¹⁸ Nedim Šarac, Položaj radničke klase u Bosni i Hercegovini pod Austro-Ugarskom okupacijom, 1878—1914. Beograd, 1951, 34.

¹⁹ Izvještaj Glavnog radničkog saveza za VII kongres Kominterne.

²⁰ Sindikalni pokret 1903—1912. u Srbiji, Hrvatskoj i Slavoniji i Bosni i Hercegovini, Beograd, 1950, 107.

²¹ Isto, 109.

²² Isto, 113.

²³ Isto, 115.

²⁴ Isto, 128.

²⁵ Isto, 118.

željezničara, među ovima i Sindikata željezničara. U dokumentima čitamo: »Kada je prije kratkog vremena stupilo u štrajk jedno odeljenje željezničkih radionica, vlada je zapretila štrajkašima protjerivanjem: dva radnika, koji nisu učestvovali u štrajku, proterani su kao nepoželjni inostranci, itd . . .«²⁶

Zbog sudjelovanja u štrajkaškoj borbi poslodavci su otpuštali radnike. Tako imamo podatak iz 1911. godine, kad je u Željezničkoj radionici otpušteno 30 radnika, samo zato što su upozorili upravu da krši postojeće radne propise.²⁷

Nemamo dovoljno ranijih podataka, ali znamo iz kasnijih izvora da je Vaclav Čižinsky sudjelovao u sindikalnom i socijaldemokratskom pokretu. Sudjelovanje u političkoj borbi radničke klase i teško materijalno stanje bili su osnovni razlozi da Vaclav Čižinsky 1910. godine napušta Sarajevo i seli s porodicom u Bosanski Brod. To potvrđuje i najmlađi sin Vaclav Bohumil, koji se rodio 1920. godine u Bosanskom Brodu.²⁸

Školovanje

U školskom arhivu u Bosanskom Brodu i Slavonskom Brodu sačuvali su se dokumenti iz kojih možemo zaključiti gdje i kada se školovao Josip, i kakav je bio đak.

Osnovnu pučku školu Josip je polazio u Bosanskom Brodu. U prvi razred upisan je 30. kolovoza 1910. godine, a završio je 4. razred 1913/14. školske godine. Njegove ocjene iz te škole nisu pronađene, ali budući da je nastavio školovanje, može se pretpostaviti da je imao volju i smisao za učenje.²⁹

Školovanje je nastavio u gimnaziji u Derventi.³⁰ Školske godine 1914/15. prekida školovanje zbog rata. Da ne bi izgubio godinu prešao je u V razred Više pučke dječjačke škole u Slavonskom Brodu, ali ni ta nije radila, pa je pisao molbu da mu se dozvoli privatno polaganje ispita za V razred. U materijalima nastavničkog savjeta njegova molba nije nađena, ali očito je da je peti razred završio, jer se pouzdano znade da je Čižinsky slijedeće školske godine 1915—16. nastavio VI razred, što dozvoljava pretpostavku da je i on bio među onima kojima je dozvoljen privatni ispit.

Zanimljivo je kako Josip Čižinsky, u spomenutoj biografiji, prikazuje svoje školovanje: »Živio sam do 10-te godine u malom radničkom gradiću (Bosanski Brod — sa 3.000 žitelja). Obzirom da sam u osnovnoj školi pokazao dobre rezultate u učenju, otac je po savjetu učitelja predložio da me se pošalje u bilo kakvu srednju školu. Ali kako sredstava za to nije bilo, otišao sam u okružni grad (Slavonski Brod) k drugu mog oca postolaru, gdje sam godinu-dvije posjećivao gimnaziju, pomagao postolaru i istovremeno davao pouku (instruirao) zaostale učenike, djecu iz radničkih obitelji. Od 1916. do 1918, obzirom da nisam imao sredstava za život preselio sam se k ocu i produžio sa školovanjem, a 1918. sam položio prijemni ispit i bio primljen u Sarajevu u tzv. Trgovačku akademiju (srednju školu, trgovačkog smjera) . . .«³¹

²⁶ Isto, 120.

²⁷ N. Šarac, n. dj. 47.

²⁸ Pismo Bohumila Čižinskog — I. Očaku od 5. V 1983. (kolekcija autora).

²⁹ Glavni imenik školske mladeži, u Bosanskom Brodu od 1. septembra 1906. do 22. juna 1925.

³⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine, f/VŽSO, Pov. 2486/1925, list 215—220.

³¹ Arhiv CK SKJ, f. Jugoslaveni u SSSR-u G/4.

Potrebno je reći da dokumenti o pohađanju gimnazije nisu nađeni, međutim, potvrđuje se da je Josip daljnje školovanje nastavio u Slavanskom Brodu u Višoj pučkoj dječjačkoj školi, koja je bila u rangu niže gimnazije. Ovu školu Josip u svojoj biografiji i ne spominje.

Drugi razred Više pučke dječjačke škole pohađao je u rujnu 1915. godine. Razrednik i nastavnik hrvatskog jezika bio je učitelj Nikola Cuvaj.

Iz »Izpitnog izvješća VIII razreda«, kojeg je završio u školskoj godini 1917/18. vidimo ocjene za I i II polugodište.³²

Ocjene, naravno, nisu pokazatelji životne vrijednosti, ali pokazuju da je bio u vrijeme školovanja dobar đak, da je u ovoj kao i u osnovnoj školi »pokazao dobre rezultate u učenju.«

U istom razredu s njime bili su Zlatko Šnajder, koji je bio godinu dana mlađi, Mladen Iveković, čiji je otac bio tada odvjetnik u Slavanskom Brodu.³³ Razredni starješina i nastavnik računovodstva i geometrije im je bio Pero Bogdašić.

Josipov brat Ladislav nije želio dalje učiti, pa je nakon dvije godine ostavio Višu pučku školu i otišao na zanat.

Uspješno učenje, kao i želja za školovanjem ponukala je roditelje da ga dadu dalje u školu. Obzirom da je Zemaljska viša pučka škola bila u rangu niže gimnazije, Josip je nakon završenih ispita imao pravo da se upiše u Trgovačku akademiju u Sarajevu, što je i iskoristio.

Dokumenti Trgovačke akademije u Sarajevu su sačuvani, pa možemo pratiti Josipovo školovanje u toj ustanovi. Josip Čižinsky je doputovao u Sarajevo iz Bosanskog Broda krajem ljeta 1918, smjestio se u ulici Derebent broj 13 kod roditeljskih prijatelja, porodice Josipa Počaka. Nakon položenog prijemnog ispita, upisao se u Ib razred Trgovačke akademije.

Sarajevska Trgovačka akademija postojala je od 1912. godine kao Državna trgovačka akademija. Bila je to, kako je rečeno u »Ljetopisu«³⁴ današnje nje-

³² Zemaljska viša pučka škola u Brodu na Savi, Izpitno izvješće VIII razreda.

Evo tih ocjena:

	I POLUGODIŠTE	II POLUGODIŠTE
Opći red napredka:	prvi	prvi
Cudoredno vladanje:	pohvalno	pohvalno
<i>Napredak</i>		
Nauk vjere:	doobar	doobar
Hrvatskom jeziku i književnosti:	doobar	dovoljan
Njemački jezik:	doobar	doobar
Zemljopis:	veoma doobar	doobar
Prirodoslovlje:	veoma doobar	doobar
Računstvo:	doobar	doobar
Geometrija i geometrijsko risanje:	doobar	doobar
Prostoručno risanje	dovoljan	dovoljan
Pjevanje svjetovno i crkveno:	veoma doobar	doobar
Gimnastika:	veoma doobar	veoma doobar
Izvanje lice pismenih sastava:	uredno	posve uredno
Koliko je sati izostao:	15 opr. 2 neopr.	5 opr. 9 neopr.

³³ Spomenuti Zlatko Šnajder poginuo je 1929. godine kao sekretar CK SKOJ-a, a Mladen Iveković je jedan od istaknutih revolucionara, sudionika NOB-e i poznati društveno-politički radnik u poslijeratnoj socijalističkoj izgradnji zemlje.

³⁴ Ljetopis Ekonomske škole »Hasan Brkić« od 1947/48. školske godine. To je rukopis kronologije koja se nastavlja i danas u toj školi.

ne nasljednice Ekonomske škole »Hasan Brkić«, prva i jedina Trgovačka akademija u Bosni i Hercegovini. Zanimljiv je podatak da je prve godine ovu školu završilo svega 8 učenika. Njen prvi direktor bio je pedagog Stevo Žakula. Obuka je prvih godina bila dosta neredovita zbog toga što Trgovačka akademija nije imala svoje stalne prostorije. Stanje se normaliziralo 1919/20. školske godine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kada je škola dobila svoju zgradu.

U Ib razredu, 1918/19. godine bila su 43 učenika. Josip je spadao među najmlađe učenike (najmlađi u razredu je bio svega jedan đak — Alfred Ratký (mlađi svega 7 mjeseci). Većina učenika su bili sinovi trgovaca ili činovnika različitih nacionalnosti, koji su u to vrijeme naseljavali Sarajevo. Kako se vidi iz ocjena, Čižinsky je bio dobar đak. Najvišu ocjenu — vrlo dobar imao je iz predmeta opća trgovačka geografija, opća trgovačka povijest, nauka o trgovinama, i fizika. Prva dva predmeta predavao je Mehmed Žildžić. Razrednik mu je bio Dušan Bugarski, predavač njemačkog jezika. Nauku o trgovini predavao je Matasović, a fiziku Petar Milakić. Stenografiju je predavao poznati autor udžbenika dr O. Kesterčanek, koji je istodobno bio nastavnik hrvatsko-srpskog jezika.

Direktor tih godina bio je Korenić. Josip je bio u svim razredima dobrog vladanja.

Početak revolucionarnog djelovanja

Baš tih prvih godina Josipovog školovanja završavao je istu Trgovačku akademiju Rodoljub Čolaković, dakle bio je stariji od Josipa 4 godine. S Čolakovićem je u Trgovačkoj akademiji bio i Dragutin Zlomisljić. Ta dvojica su bila na čelu vrlo burnog, u to poslijeratno vrijeme, omladinskog socijalističkog pokreta. Iz literature³⁵ i sjećanja R. Čolakovića³⁶ saznajemo da je pod utjecajem marksističke literature u revolucionarnoj situaciji u Bosni i Hercegovini u toku 1918. i početkom 1919. godine omladina vrlo živo manifestirala svoja progresivna — revolucionarna uvjerenja.

Jedna od manifestacija te burne 1919. godine je i pojava »Almanaha« socijalističke omladine u Zagrebu.³⁷ Suradnici »Almanaha« su oduševljeni pobjedom Oktobarske socijalističke revolucije i stvaranjem prve u svijetu radničko-seljačke države u Rusiji. Među suradnicima su Bosanci: Simo Miljuš i Antun Šmit (Vučak), te Zagrepčanin Rudolf Hercigonja i Senjanin Slavko Cihlar. Simo Miljuš poziva da se ide »novim putem«: »Mi današnja omladinska generacija, stavljeni smo pred novo široko i nepregledno polje najuzvišeniye zadace čovjekova Rada, koji ima da promeni smer u koji su nas starije generacije dovele. Treba da stupimo novim putem za svestrano i potpuno oslobođenje. I ne samo nas kao nacionalne i kulturne jedinice, nego stavši na internacionalnu podlogu, imamo preći granice naše, srušiti sve pregrade koje nas dele od sveta i stupiti u novu kolotečinu — opštu, zajedničku, čovječansku . . .« O tim granicama kaže: »U nas se već osećaju konture opšteg evropskog pokreta, u kome se vodi borba na dve protivne strane: između novog sveta i novih ideja — predstavnika Rada, i starog sveta, koji želi zadržati društveni poredak 'izrabljivanja ogromnog dela radnih masa' — predstavnika Kapitala.

³⁵ Uroš Nedimović, Savez komunističke omladine Jugoslavije u Bosni i Hercegovini u periodu od 1919. do 1920. godine »Pregled«, br. 12, Sarajevo, 1971.

³⁶ Rodoljub Čolaković, Kazivanje o jednom pokolenju, Zagreb, 1964.

³⁷ »Almanah socijalističke omladine 1919«, Zagreb (dalje: Almanah).

Socijalistički pokret, koji nastupa kao najjači i najmoćniji faktor današnjega vremena, ima tu odličnu osobinu, da je postao naukom svih kulturnih delova radnoga čovečanstva i da krči izlaz iz borbe između Rada i Kapitala njihovim *spajanjem i proglašuje ih opštom svojom celog čovečanstva*. I mi, stupajući u taj pokret, vezemo se sa čitavim čovečanstvom. Jer revolucionarna socijalistička nauka ruši sve pregrade između rasa, nacija, spolova i klasa, koje je rad i kapital podelio . . . Naša proleterska socijalistička omladina preuzimlje pred našim narodom i pred čitavim čovečanstvom kolosalnu moralnu odgovornost i svesna svoje ogromne zadaće, mora u prvom redu imati jednu stalnu direktivu i jasan pogled napred, u prvom redu jasan, jer jasnoća je prvi uslov pravilne orijentacije . . .³⁸ Antun Vučak (Šmit) piše o mjestu intelektualnih radnika. Nakon analize Marxovih postavki o radu i kapitalu Vučak zaključuje: »Ekonomska beda otvara oči i intelektualnim radnicima. Ona im razdire ono trostruko velo pred njima, koje im je metnula buržoaska škola i oni već počimlju drugačije da gledaju na ovaj 'divni' društveni poredak. Intelektualni radnici se zamisliše nad uzrokom svoga položaja i dođoše do zaključka: *da je i njihovo mesto jedino na strani fizičkih radnika*, i da će pobedom radničke klase doći i njihovo oslobađanje, kao i oslobađanje celoga čovečanstva. Da, bezbroj nas intelektualnih radnika, koji smo progledali. I nije daleko čas, kad će svi progledati . . . Prihvatimo žuljevitu ruku naše braće fizičkih radnika i stupimo u onaj veliki proletarski pokret, koji je nosilac novoga pravednijega društvenoga poretka . . . Mi smo prirodni saveznici protiv zajedničkog našeg tiranina kapitalizma i naša borba mora biti *zajednička* mora se nadopunjavati, ako hoćemo da pobedimo . . .³⁹

Rudolf Hercigonja u pozivu »Proleterskoj omladini« govori o »Velikom danu crvenoga oslobođenja«. On kaže: »Omladino! Narod je naš kukavno zapušten, neuk i neupućen. I on trpi, strahovito trpi. Veliki valovi socijalne revolucije, koji su stali zapljuskivati i naše tužno i mutno narodno more, prozurokovat će i ovde buru. I sve da naše 'čovekoljubivo' buržoasko društvo sagradi kineski zid oko Jugoslavije, u obrani svetosti privatnoga vlasništva, dakle kapitalističkoga poretka sveta, valovi socijalne revolucije provalit će taj zid i revolucija će nastupiti i kod nas. I Jugoslavija će planuti velikim i svetlim plamenom preporoda socijalnom revolucijom.

O, nemojte dopustiti, da narod igra žalosnu ulogu kontrarevolucionarne vojske, da bude ponovno oruđe u rukama besavesnih i krvožednih kapitalista.

Pođite u narod i naučajte ga!

I pripravljajte ga za Veliki Dan!

Braće i sestre! Vaša je sveta dužnost da to činite.«⁴⁰

Takav je bio program Socijalističke omladine.

U »Almanahu« je rečeno da omladina koja je bila »zadahnutu nacionalističkom ideologijom, poprira danas već drugu, jasniju orijentaciju. Ona počinje da uviđa, kako se svetski rat nije vodio za 'oslobođenje malih naroda', kako nacionalne suprotnosti uopšte ne postoje, niti su postojale, već da postoje samo klasne suprotnosti, a i suprotnosti interesa buržoazije raznih zemalja . . .«⁴¹ Mladi autori primjećuju da je nacionalno tlačenje moguće u društvu koje je podijeljeno na klase, i ono je sredstvo da se dođe do cilja »do socijalno-

³⁸ Almanah, 6—7 (podvučeno u originalu).

³⁹ Isto, 24—25 (podvučeno u originalu).

⁴⁰ Isto, 51—52.

⁴¹ Isto, 59

ekonomske eksploatacije«. Zanimljiva je ocjena i novonastale države Kraljevine SHS, koja »nije donela slobodu jugoslovenskom narodu, već je donela slobodu jugoslovenskim kapitalistima . . . Ali do onog pravog oslobođenja, oslobođenja socijalnoga, gdje će svak imati mogućnosti da slobodno razvija sve svoje sposobnosti, gdje će biti obvezatnost rada za sve — nije došlo . . .«

U »Almanahu« je iznesen podatak o stvaranju prvih omladinskih komunističkih organizacija ponajprije na beogradskom i zagrebačkom univerzitetu. Spominje se da je u Sarajevu stvorena »Organizacija intelektualnih radnika«.42 u kojoj je sudeći po tvrdnji Uroša Nedimovića bila »obuhvaćena gotovo isključivo omladina«.43

U Trgovačkoj akademiji u Sarajevu »Organizacija intelektualnih radnika« osnovana je u ožujku 1919. godine. Predsjednik ove organizacije u Trgovačkoj akademiji bio je Dragutin Zlomislić,44 a sekretar Rodoljub Čolaković. Članovi organizacije bili su još: Ludvig Tropan, Emil Soukup, Artur Manar, Maks Schwarz, Lufi Marčić, Dimitrije Lopandić, Anton Šmit, Stipe Šubasić, *Josip Čižinski* i drugi.45 Zanimljive podatke o toj organizaciji, o njenom radu, naročito o sastajanju i predavanjima u Radničkom domu, gdje se redovno sakupljala organizirana omladina, saznajemo iz sjećanja Rodoljuba Čolakovića: »Volio sam da slušam govore pune revolucionarnog ognja, nekad govorene s dubokim uvjerenjem koje je s takovom snagom zahvatilo slušaoce da se sala Doma prvo tresla od frenetičkog pljeska i gromkih poklika. Sjećam se dvojice takvih govornika: Đure Đakovića i Mitra Trifunovića-Uče . . .«46 Čolaković dalje piše o uspješnom razvitku radničkog pokreta koji je »bujao kao plima, kad se pripremao Kongres ujedinjenja svih socijaldemokratskih partija, koje su dotad postojale kao samostalne, u jedinstvenu revolucionarnu partiju radničke klase Jugoslavije . . .«47

Što se tiče đaka Trgovačke akademije i uopće mladeži R. Čolaković svjedoči: »Mi mladi bili smo naročito naelektrisani i bučni. Očekivali smo da svaki čas može da izbije revolucija, da se Sarajevo prekrije barikadama na kojima će da zalepršaju crvene zastave i da se zaori revolucionarna pjesma i zakuju poklici borbe na život i smrt. Sjećam se kako sam uzbuđen pošao s drugovima da ispratimo na željezničku stanicu delegate iz Sarajeva na Kongres ujedinjenja. Nisam imao pojma šta je to kongres, za me je to bila glavna priprema za revoluciju, jer kad se ujedine sve snage radničke klase, onda je kraj buržoaziji. Išli smo blatnjavom ulicom, slabo osvjetljenim drvoredom iz grada prema željezničkoj stanici. Bilo nas je nekoliko stotina. Pjevali smo do promuklosti i uzvikivali parole. Bilo je lijepo i uzbudljivo. Na stanici sam doživio malo razočaranje. Kordon policije zatvorio je stanicu i nije nam dao da izađemo na peron. Očekivao sam da ćemo sada da se pobijemo s policijom i da probijemo kordon. Ali je neko od organizatora manifestacije naredio da se mirno raziđemo kući . . .«48

42 Isto, 59.

43 U. Nedimović, n. dj., 684.

44 Dragutin Zlomislić iz Travnika. Krajem 1919. godine bio je u Beču član rukovodstva Kluba socijalista iz Jugoslavije. Umro je 1921. godine od tuberkuloze u Beču. (Dr Ladislav Kraus, Marksistički klubovi jugoslovenskih studenata u Beču). »Četrdeset godina«, knj. 1, Beograd 1960, 110.

45 Arhiv BiH, f. VZSO, Kov. 2486/1925; U. Nedimović, n. dj., 684.

46 Rodoljub Čolaković, 1919. u mojem sjećanju. »Četrdeset godina«, knj. 1, Beograd 1960, 55.

47 Isto.

48 Isto, 56.

Čolaković ne spominje tko je bio s njime, ali se može pretpostavljati da je u prvim redovima bio i petnaestogodišnji omladinac Josip Čižinsky, koji je inače bio član, kao što smo vidjeli »Organizacije intelektualnih radnika«.

Mladež se u to vrijeme najviše sakuplja u Radničkom domu, gdje je već postojala dosta bogata biblioteka u kojoj se moglo dobiti na čitanje djela M. Gorkog, K. Marxa, F. Engelsa, »Što da se radi« od N. Černiševskog i drugih naprednih pisaca. U Radničkom domu omladinci su izučavali »Komunistički manifest« Marxa-Engelsa, te Marxov »Kapital« i Bebelovu knjigu »Žena i socijalizam«. ⁴⁹

R. Čolaković opisuje da su u Radničkom domu omladinci čitali i časopis »Plamen« Miroslava Krleže i Augusta Cesarca. »Plamen« je slovio kao najrevolucionarniji časopis u to vrijeme u našem podneblju. ⁵⁰ Omladincima su pomagali u teoretskom osmišljavanju pročitanoj stariji drugovi među kojima istaknuti komunisti, kao Đuro Đaković, Jovo Jakšić, Života Milojković, dr. Mojsije Zon, a dolazili su iz Zagreba Simo Miljuš, iz Beograda Kosta Novaković, Miloš Trabinjac i dr. ⁵¹ Osim toga, organizirana su svake nedjelje predavanja, s kojima su istupali i sami omladinci.

Prema kasnijem priznanju Josipa Čižinskog, on je sa svojim drugom Franjom Parteom, zalazio u Dom od godine 1919, »jer su u Domu održavana đaćka vijeća predavanja o 'Reformi škole'. Tada su predavali maturanti pok[ojni] Zlomislić, maturanti Soukup ⁵² i Racko Čolaković, koji je umiješan u najnovijem atentatu na ministra I. Draškovića. Mladež se imala u školama odgajati u slobodnom i antiklerikalnom duhu. Njezina organizacija pako osim kulturnih nauka i komunističkim idejama. Tada su organizacijom rukovali braća Sreten i Jovo Jakšić današnji 'Centrumaši', novinar Srzentić, sada otpušteni profesor Mitrović, Bogdan Krekić i drugi, kojima se imena ne sjeća . . .« ⁵³

Upravo u podizanju marksističkog teoretskog nivoa omladinskog aktiva bio je imperativ rada omladine. O tome čitamo u spomenutom »Almanahu« u direktivnom članku pod naslovom »Naš prošli i budući rad: »U toj teškoj borbi čeka velika zadaća revolucionarnu proletersku omladinu Jugoslavije, koja je uzdanica radnog naroda i koja će biti pre ili posle pozvana, na čelo njegove borbe«. »Za taj veliki čin treba da sprema i školuje, da tako, teoretski i praktički spremna za svoj poziv u radničkom pokretu, može potpunoma ispuniti svoje dužnosti. Ona mora da radničkoj klasi u Jugoslaviji dade spremnih agitatora, teoretičara, organizatora i dobrih boraca, koji će na svakom koraku nesebično i svim žarom zastupati njene interese . . .« ⁵⁴ Jasno, za predstojeću borbu je bila neophodna adekvatna organizacija.

Vlasti, dakako, nisu ravnodušno gledale na rast revolucionarnog pokreta u zemlji. U vezi priprema za slavlje 1. maja 1919. godine »bila je razjurenjena organizacija u Sarajevu, a članovi njeni pozatvarani . . .« ⁵⁵ Ona je osnovana 10. listopada 1919. godine u Zagrebu kao Savez komunističke omladine Jugoslavi-

⁴⁹ U. Nedimović, n. dj., 684.

⁵⁰ Zanimljivo je spomenuti da u spiskovima pretplatnika Krležinog časopisa »Književna Republika« susrećemo pod brojem 2323 Čižinskog Josipa s adresom »kod gosp. Schwarz, Sarajevo, Goruša, 4« (Muzej grada Koprivnice, f. V. Vošickog).

⁵¹ Isto.

⁵² U originalu pogrešno napisano Conkup.

⁵³ A. BiH, f. VŽSO, Pov. 2486 1925.

⁵⁴ Almanah, 60

⁵⁵ Almanah, 59

je. Mlade komuniste Sarajeva su na kongresu u Beogradu od 10. do 14. VI 1920. predstavljali: Antun Šmit i Petar Rajko. U »Almanahu« je rečeno da »Savez ima potpunu autonomiju u svojim internim stvarima, ali istupa i radi zajednički sa 'Socijalističkom Radničkom Partijom Jugoslavije (Komunista)', u čijim će odborima biti zastupan po svojim predstavnicima . . .«⁵⁶ Nakon zagrebačke osnivačke konferencije marljivo se radilo po čitavoj zemlji i, dakako, u Sarajevu na formiranju SKOJ-evske organizacije. Prema policijskim podacima⁵⁷ u Sarajevu je prvi sastanak održan 4. prosinca 1919. godine. Tada je osnovana Mjesna organizacija SKOJ-a. U rukovodstvo su izabrani: Antun Šmit, *Josip Čižinsky*, Franjo Parte, Maks Schwarz, Josip Čerina, Vencel Pesicki i neki Karić. Na istom sastanku formiran je privremeni Pokrajinski odbor SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu.⁵⁸

Petnaestogodišnji Josip Čižinsky je što će sam napisati — krajem 1919. godine postao i član Nezavisne radničke Partije Jugoslavije (komunista) odnosno KPJ.⁵⁹ U svojoj će biografiji na strogi upit biografske ankete u Kominterni o sudjelovanju u političkim partijama, odgovoriti: »Do ulaska u Partiju (1919) u drugim partijama nisam sudjelovao, jer sam bio dijete. Ali sam se nalazio u nacionalno-revolucionarnoj sredini. Sudjelovao sam u stvaranju K(omunističkog) S(aveza) O(mladine) Jugoslavije. Bio sam sekretar mjesne, a zatim Oblasne (za Bosnu i Hercegovinu) omladinske komunističke organizacije. U partiju sam ušao 1919. godine, kao učenik srednje škole, a zatim kad je organizovan SKOJ, radio sam u njemu do 1921. godine . . .«⁶⁰

Navod J. Čižinskog o članstvu KPJ od 1919. godine izaziva sumnju, jer mu je u to vrijeme svega 15 godina i 2 mjeseca. Teško je sada reći da li je s toliko godina mogao biti član KPJ iako Statut SRPJ(k), (za razliku od Statuta KPJ pripremljenog na II kongresu) nije branio đacima da budu članovi KPJ.⁶¹ Može se J. Čižinsky već kao član MK SKOJ-a ulazio u KPJ.

U toku 1920. godine sarajevska omladina sudjeluje u nekoliko javnih manifestacija. Može se pretpostaviti da je u njima sudjelovao, između ostalih, i Josip Čižinsky.

Udruženje komunističke omladine u čijem rukovodstvu je od osnivanja i mladi Čižinsky, sjedinilo se u Sarajevu s organizacijom mladih radnika i še-

⁵⁶ Isto, 61

⁵⁷ A. BiH, f. VŽSO Pov. 2486 25; U. Nedimović, n. dj. 685

⁵⁸ Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919—1979, tom I, 1919—1941, Beograd 1980, 82.

⁵⁹ Arhiv CK SKJ, f. Jugosloveni u SSSR, št. 4. U tzv. anketi br. 1089 M. Gorkiča »suradnika Izvršnog komiteta Kominterne« zapisao je da je od 1917. do 1918. godine bio član Socijal-demokratske stranke Bosne (Isto) U to vrijeme mu je 13—14 godina!

⁶⁰ Isto.

⁶¹ O početku članstva KPJ J. Čižinskog imamo nekoliko njegovih, ali proturječnih podataka:

1) U Autobiografiji pisanoj 1931. godine piše da je član KPJ od 1919. godine.

2) U Anketi br. 1089, a koju je pisao kao suradnik Izvršnog komiteta Kominterne, piše da je član KPJ od 1918. godine.

3) U Upitnom listu delegata VI Svjetskog kongresa Komunističke omladinske internacionale ispunjenom 1928. godine, piše da je član KPJ od 1919. godine, (ACK SKJ, F. Jugosloveni u SSSR Č 4).

4) U Anketi delegata VII kongresa Kominterne, ispunjenoj 1935. godine kaže da je bio član KPJ od 1923. godine (Centralni partijski arhiv Instituta marxizma-lenjinizma 'CPA IML', f. 494, op. 1, d. 494).

grta. Novoosnovano Udruženje komunističke omladine imalo je preko 300 članova,⁶² koji su, predvođeni stotine svojih neorganizovanih drugova, organizirali štrajk solidarnosti s beogradskom omladinom, čije je demonstracije policija ugušila u krvi 14. i 15. travnja 1920. godine. Tada je napredna omladina Beograda, Zagreba, Sarajeva i Mostara pozvala u proglasu svu omladinu Krajevine »da jedan dan štrajkuje u znak protesta«.⁶³

Nakon prvog Kongresa SKOJ-a sarajevska organizacija razdijelila se na dva dijela: na šegrtsku i đačku organizaciju. Mladi komunisti Trgovačke akademije nisu bili uključeni u đačku organizaciju. Prvom je rukovodio komitet od 7 članova. Predsjednik je bio tipografski radnik Vencel Pireski, tajnik Josip Čižinsky, blagajnik Franjo Vinklev i članovi Čerina i Franjo Parte. Na čelu đačkog komiteta bio je Antun Šmit, a kad je on bio policijski protjeran iz Sarajeva organizacija prestaje s djelovanjem.⁶⁴

Sarajevsko skojevsko rukovodstvo uključuje se također u akciju koja je organizirana na osnovu odluke Izvršnog komiteta Omladinske komunističke internacionale od 15. kolovoza. Radilo se o odluci tzv. VI Međunarodnog omladinskog dana.

U tim se odlukama isticala potreba borbe:

»za proletersku revoluciju!
za raspuštanje buržoaskih parlamenata!
za zauzimanje političke vlasti od sovjeta radničkogoseljačkog!
za uništenje stare buržoaske države!
za stvaranje i izgradnju komunističkog društva pomoću
diktature proletarijata!⁶⁵

Držeći se direktive Centralnog sekretarijata KPJ⁶⁶ sarajevska skojevska organizacija održala je u Radničkom domu 5. rujna konferenciju posvećenu pitanju »Značaju VI Omladinskog dana«.

⁶² U. Nedimović, n. dj., 686.

⁶³ Isto, 687 O uskršnjim krvavim događajima u Beogradu, kad je došlo do sukoba između đaka i policije pisao je organ KPJ »Nova istina«: »Inicijativom studenata beogradskog univerziteta u nedjelju u 10 sati prije podne održan je veliki miting, kojemu su osim đaka sudjelovali i građani i radnici. Poslije raznih govora koji su trajali preko 2 sata pročitana je rezolucija u kojoj svi studenti beogradskog univerziteta izuzevši radikala i građani beogradski pozivaju cijeli jugoslavenski narod, da ustane na očuvanje građanskih i političkih prava i da se osigura čitavom nacionalnom podmlatku zdrav duhovni, tjelesni i moralni odgoj, te izvrši reorganizacija škole i prosvjetne politike. Poslije toga pođoše studenti ulicama grada da demonstriraju. U tom ih je htjela spriječiti žandarmerija i žandari upotrijebili su svoja oružja te su pucali. Đaci odgovoriše kamenjem. Đake je tek konjanštvo rastjeralo. U tom boju ranjeni su đaci bajunetama u noge i ruke te leže u bolnicama. Nakon demonstracija prošetao se regent po Beogradu pa je po izvještaju građanskih novina svuda dočekan oduševljenjem po građanstvu. Do sada su od rana dvojica umrla, a jedno 10 ih još uvijek leži teško ranjeno u bolnicama.« »Nova istina«, br. 70, 10. IV 1920.)

⁶⁴ A B i H, f. VZSO, Pov. 2486/25; U. Nedimović, n. dj., 638.

⁶⁵ Komintern, KIM i Molodjožnoje dviženije (1919—1943). Sbornik dokumentov. Tom I (1919—1933). Moskva, 1977., 71.

⁶⁶ Organ Partije je o značenju toga dana pisao: »To je dan kad proleterska omladina cijelog svijeta, organizovana u svoje komunističke saveze, mobilise sve svoje snage i javno demonstrira protiv vladavina svjetskog kapitala. Rad na organizaciji proslave Omladinskog dana otpočet će još 29. kolovoza a održat će se 5. rujna t. g. Cijele te nedjelje bit će priređeni zborovi i mitinzi na kojima će se govoriti o značaju omladinskog komunističkog pokreta ...« (»Novi svijet«, br. 17, 24. VIII 1920).

Propaganda za tu akciju vođena je preko skojevske i partijske štampe. A na konferenciji su istupali rukovodioci skojevske i partijske organizacije. U novinskom izvještaju, u listu »Glas slobode«, čitamo o značaju omladinskog dana, o oktobarskoj revoluciji i o proleterskoj omladini.

U toku listopada 1920. godine skojevska organizacija Sarajeva, koja je svoju kulturno-teoretsku misiju ostvarivala u prostorijama Radničkog doma — održala je cijeli program predavanja. U partijskoj štampi čitamo raspored predavanja: Antun Šmit održava predavanje o ekonomskom položaju omladine 7. listopada. Gorkić treba da održi predavanje 14. listopada na temu »Telesno vaspitanje omladine«. Sadržaj tog, kao i drugih predavanja, nije se sačuvao. Ali ovdje treba obratiti pažnju na jednu drugu činjenicu: Josip Čižinsky je prvi puta u tisku javno istupio pod pseudonimom Gorkić.⁶⁷

Zanimljiva je akcija sarajevskih skojevaca u vezi izbora u Narodnoj skupštini za Konstituantu. Rukovodstvo KPJ zaključilo je da se u vezi izbora koji se trebaju održati 28. studenog 1920. treba aktivirati i jugoslavenska omladina. KPJ je u tim izborima predložila svoje kandidate članove CK KPJ, Vladimira Čopića, Nikolu Kovačevića (iz Dervente) Đuru Đakovića i druge, pa je zbog toga još na osnovu odluke Vukovarskog kongresa KPJ riješeno da će skojevci pomagati u predizbornoj akciji. Oblasni sekretarijat SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu u vezi izbora objavio je u »Glasu slobode« poziv skojevcima da pomognu izbore. Uključivši se u predizbornu borbu omladinski rukovodioci održali su niz agitacionih predavanja. Nakon izbora »Glas slobode« je vrlo visoko ocijenio ulogu omladine. »Počevši od onog zrelog omladinca i omladinke, koji je držao skupštine i izborne sastanke, pa do onog mladog šegrtu koji je na dan izbora nosio plakate i rasturao letke, svi su oni prema svojoj snazi i sposobnosti, zavidnom ustrajnošću vršili svoju dužnost, kako bi Komunistička partija postigla što veći uspjeh.«⁶⁸ U štampi su zabilježena predavanja Antona Šmita i Josipa Čižinskog,⁶⁹ koji je održao 28. studenog predavanje u Radničkom domu u Derventi, pozivajući prisutne da u izborima za Konstituantu⁷⁰ glasaju za kandidate KPJ.

U istom Radničkom domu Čižinsky je istupio s predavanjem nekoliko dana prije Božića.⁷¹ Prema tome, to je vrijeme vrlo intenzivne političke revolucionarne aktivnosti omladinca, sekretara gradske skojevske organizacije Josipa Čižinskog — Gorkića. R. Čolaković će kasnije reći za Gorkića da je: »već 1920. godine jedan od najpoznatijih skojevskih aktivista u Sarajevu,«⁷²

Revolucionarno djelovanje nakon Obznane

Javno komunističko djelovanje u kraljevini SHS bilo je kratka vijeka. Obznanom, koja je objavljena u noći između 29/30. prosinca 1920. godine zabranjeni su KPJ, SKOJ i revolucionarni sindikati i njihova štampa. Komuni-

⁶⁷ Na osnovu ovog treba reći da je netočna pretpostavka da je Josip Čižinski dobio pseudonim »Gorkić« u Moskvi. Naprotiv, ovim se potvrđuje da je on dobio taj pseudonim kao đak u Trgovačkoj akademiji. Naime, tvrdi se da je on mnogo čitao Maksima Gorkog i istupao s predavanjima o njemu, pa su ga na osnovu toga drugovi nazvali »Gorkić«. U to vrijeme se potpisuje s »Milan Gorkić«, kao s partijskim pseudonimom.

⁶⁸ »Glas slobode«, br. 269, 1920, 3—4.

⁶⁹ U. Nedimović, n. dj., 690.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ ŽTP, Sarajevo II 410 Razdjel bh državne straže sigurnosti Derventa br. 1451/1921. Kotarski ured Derventa.

⁷² Rodoljub Čolaković, Kazivanje o, jednom pokoljenju, knj. II, Sarajevo, 1968, 45.

stičke organizacije u zemlji stavljene su izvan zakona. Time je kraljevska reakcija nanijela težak udarac progresivnom pokretu i naprednoj misli u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Tih je dana uhapšeno tisuće članova Partije i skojevaca, a cijele su organizacije razbijene, nestale. U revolucionarnom pokretu je nastao kaos. Nije čudo da su se u takvoj situaciji našli pojedinci koji su pokušali dati individualni otpor diktaturi, jer se onespobljene organizacije nisu snašle. U Beogradu bivši sudionik oktobarske revolucije, radnik, komunist Spasoje Stejić odlučuje se na korak suprotan taktici i shvaćanju KPJ — atentat na regenta Aleksandra.

Nešto kasnije grupa omladinaca, organizirana u tzv. »Crvenu pravdu« — organiziraju atentat na ministra unutrašnjih poslova, tvorca zloglasne Obznanе Milorada Draškovića, kojeg ubija Alija Alijagić. Taj i drugi individualni atentati u to vrijeme odlučno su osuđeni od Partije bez obzira na iskrenu revolucionarnost i borbenost izvršitelja.

Mladi Josip Čižinsky je rastao u sredini gdje su bile vrlo jake revolucionarne tradicije. Sam će reći »u nacionalno-revolucionarnoj sredini«. Među intelektualnom omladinom kojoj je pripadao, bio je vrlo buran nacionalno revolucionaran pokret — djelovala je omladinska organizacija »Mlada Bosna«. Njemu je bilo svega 10 godina kad su Mladobosanci izvršili atentat na austrijskog princa nasljednika Ferdinanda i njegovu ženu. Tri godine kasnije svijetom će prohujati vijest o pobjedi proleterske revolucije u Rusiji. Gorkić je rastao u sredini gdje će omladinska grupa »Crvena pravda«, pod utjecajem njemačkih i ruskih anarhista, nakon »Obznanе« poći putem individualnog terora. Rastao je, razvijao se u sredini gdje je bio vrlo aktivan radnički revolucionarni pokret.

Zašto mladi Čižinsky nije pošao kao R. Čolaković i neki njegovi vršnjaci putem nacionalnog revolucionera »Mladobosanaca«, niti putem individualnog terora nihilističke grupe »Crvene pravde«, nego se već sa 15 godina opredijelio za marksističko djelovanje poput zrelih komunista? Čini nam se da su tome bila tri osnovna razloga. Prvi: odgoj. Rastao je gdje se vodila postojana ekonomska i politička borba u radničkoj sredini i bio svjedokom oštrih socijalnih problema.

Drugo: rastao je u internacionalističkoj sredini, otac i majka Česi, a drugovi u školi raznih nacionalnosti. Porodica nije primila običaje bosanske nacionalno-patrijahalne sredine.

Treće: otac mu je bio socijal-demokrat i sindikalista evropskog tipa, došao iz zemlje gdje je bio razvijen socijaldemokratski pokret.

Dakle, domaći internacionalistički odgoj, svakodnevni razgovori o socijalnim problemima. Uza sve to čita napredne pisce i studira marksističku literaturu. Izuzetno inteligentan, kadar da pronikne i u najtananije tajne marksističke znanosti, rano je shvatio zakonitosti klasne borbe i smisao revolucionarnog radničkog pokreta. Pri tome valja imati na umu da je organizirani radnički pokret u Sarajevu i Bosni i Hercegovini rano postavio pitanje organiziranja radničke omladine. Iako čak, na putu intelektualne izgrađenosti, ali obzirom na sredinu u kojoj je rastao — prihvaćao je organizacione principe i shvatio da bez organiziranja radnička klasa neće moći da vodi sustavnu borbu za svoja ekonomska i politička prava. Bio je u poziciji da od oca sazna o praksi radničke borbe, ali i da ocu i starijim drugovima objašnjava marksistička teoretska načela. Rano je shvatio, i to je shvaćanje drugima tumačio, da bez revolucionarne teorije nema niti revolucionarnog radničkog pokreta.

Nakon Obznane trebalo je dosta vremena partijskim kadrovima da se snađu. Skojevska organizacija se brže snalazila. Brzo je počela s radom preko ilegalnih organizacija. U Bosni i Hercegovini ključna ličnost u ilegalnom organiziranju mladih komunista bio je Josip Čižinsky-Gorkić, koji je naslijedio protjeranog Antuna Šmita. Postao je sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a. Rad se oživljava uz pomoć komunističkih narodnih poslanika Đure Đakovića i Koste Novakovića s kojima je i ranije podržavana neposredna veza. U izvještaju s Prve konferencije KPJ u Beču (6. VII 1922) Čižinsky će o tome reći: »Pre Obznane brojila je organizacija do 360 članova. Posle Obznane nekih 2 meseca nije bilo pravih ilegal[nih] organizacija nego se samo održavao kontakt. U isto vreme pada tzv. teroristička organizacija u Sarajevu, koja je likvidirana posredstvom centrale . . .« Te su organizacije tada mogle nastati » . . . samo usled opće psihoze i revolta zbog progona radničkog pokreta. Prije zak[ona] o zaštiti države imali smo 6 ilegalnih sekcija sa 120 članova. Sve su sekcije bile maskirane legalnim formama, kao muzičkim, kulturnim, sportskim udruženjima . . .« Poslije donošenja zakona o zaštiti države » . . . veliki deo omladinaca je zatvoren, među njima svi oni koji su bili najaktivniji. Ipak su izdali i rasparčavali ilegalne letke. U posljednje vreme organizovali smo ilegalnu grupu, kao jezgru za ilegalnu organizaciju. Obrazovan je O[mladinski] S[avez], koji stoji u stalnoj vezi sa centralom. Osnovali smo Savez mladih radnika, koji broji 80 članova. Izgledi za daljnji rad su dobri . . .« Čižinsky u svojem izvještaju dalje ističe da: »Sukoba sa partijom u Bosni nije nikada bilo nego se uvek radilo u najvećoj saglasnosti.«⁷³

To se potvrđuje i u Izvještaju kojeg je C. O. SKOJ-a poslao trećem kongresu Komunističke omladinske internacionale, a tiče se perioda od 29. XII 1920. do 24. X 1922. godine. U njemu čitamo: »Posle Obznane u Sarajevu se razvila snažna ilegalna delatnost. Postojale su 4 grupe s 24 člana. Osim toga, postojala su muzička i sportska društva. Posle atentata beli teror je proredio redove komunističke omladine . . .«⁷⁴

Iz policijskih materijala vidimo da je rukovodstvo skojevske organizacije, nakon zabrane partijske i skojevske štampe, dobilo od Đure Đakovića pisaać stroj i geštetner i na njemu umnožavalo letke.⁷⁵ Uhapšen Čižinsky će priznati:

»Na šapirografu izrađeni cirkular iza razbijene centrumaške skupštine pisao sam ja na poziv narodnog poslanika Novakovića u njegovom stanu, a gdje je umnožen ne znam. U njegovom stanu sam pisao svega dva do tri puta . . .«⁷⁶

Čižinsky, odnosno skojevska organizacija, štampaju i šire letke o godišnjici smrti radničkih vođa Karla Liebknechta i Rose Luxemburg u veljači 1921. godine.⁷⁷ Jedan od prvih letaka je protiv centrumaša i Obznane.

U letku se žigošu Centrumaši, koji su provokatorski tvrdili da imaju dokaza da su komunisti hteli iza izbora dignuti revoluciju. Posećujući — pre zatvaranja organizacija — razna ministarstva, izdavajući svoj manifest i njegovu nadopunu i pišući razne špijunske i denuncijantske članke u 'Socijalistu', oni su dali mig buržoaziji da nastupi silom protiv svesnog proletarijata i da unište radnički pokret . . .« Letak završava uputom što da se radi: »Naša je duž-

⁷³ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH), f. KI 1922, 16.

⁷⁴ Vidi: Kongresi, konferencije i sednice centralnih organa SKOJ-a (1919—1924). Priredio Slavoljub Cvetković. Beograd, 1984., 183.

⁷⁵ A BiH, f. VZSO, pov. 2486/1925.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Mr Đuro Đurašković, n. dj., 188.

nost da tim izdajicama izbijemo i ovo posljednje sredstvo kojim bi razorno delovali u takim organizacijama. Imajte na umu da su najgori neprijatelji od najstrašnije reakcije. Kućni prijatelj [je] grozan. Treba ga se dakle rešiti bilo milo, bilo silom . . .«⁷⁸

Ovaj letak izdala je sarajevska partijska organizacija, a nađen je kod jednog uhapšenog člana skojevske organizacije. Međutim, u to vrijeme, konkretnije sredinom travnja, širi se u Sarajevu i letak kojeg je potpisala KPJ. U ovom letku data je još žešća ocjena Obznane: »Režim policijske žile i belog terora kome na čelu stoje radikalnodemokratski reaktionari, bosanski feudali i dvorsko-militaristička klika pretrpao je potpuno moralno bankrotstvo na dan 8. aprila, kada je u skupštini ministar unutrašnjih dela Milorad Drašković 'odgovarao na interpelaciju komunista o vladinoj Obznani'«. U letku se, dalje, daje ocjena same Obznane: »Pred očima celog sveta akt vlade od 29. XII 1920.⁷⁹ izišao je jasno i otvoreno onakav kakvog smo ga mi od 1. dana okvalifikovali; kao otvoreno, bezobzirno nasilje i državni udar; kao zločin prema narodu. Vinovnici toga zločina kao i svi pomagači današnjeg reakcionarnog režima imaju da odgovaraju pred sudom radnog naroda koji su bacali obraz pod noge i, zajedno sa vladom i njenim ministrom Draškovićem i žandarom, pocepali na sitna parčeta Ustav i zakone ove zemlje . . .« U letku se izobličuje lažna istupanja Draškovića u Narodnoj skupštini. Letak završava parolama: »Dole za Obznanom!«, »Živela komunistička partija Jugoslavije!«⁸⁰

O komunističkom djelovanju i organizacijama KPJ i SKOJ-a u Bosni i Hercegovini u to vrijeme najviše se znade iz policijskih dokumenata, no nemoguće je po tome ustanoviti koliko su i gdje sve bile razvijene skojevske organizacije i gdje se sve očitovala neposredna akcija njenog sekretara Čižinskog. Ali može se dovoljno detaljno sagledati djelatnost nekih organizacija na primjer u Derventi. Naime, ljeti 1921. godine bili su uhapšeni rukovodioci ove organizacije: Milan Vujović, Tomo Turalija, Milan Nović, Josip Černy, Petar Vagner i drugi. Najviše podataka o radu ove organizacije je dao dvadesetpetogodišnji Mile Vujović, inače bačvar rođen u Mostaru, a zaposlen u Derventi. Na preslušavanju 27. srpnja 1921. on je rekao da su tu organizaciju formirali Čižinsky i njegov drug Schwarz — oba đaci Trgovačke akademije. Vujović je priznao »... da je on dobio pristupnice i potajne cedulje sa crvenom litografijom od Čižinskog studenta iz Sarajeva, u kavani »Paviljon«. Pri tome »kaže da se s njime (Čižinskim) upoznao u Derventi kad je taj dolazio da održi predavanje na 2—3 dana pred Božić«. Čižinsky je tom prilikom »održao jedno predavanje u domu Komunističkom«. Tema predavanja bila je o razvoju komunizma i omladine.⁸¹ Vujović je također izjavio da je za »tajnu organizaciju ustanovljeno da dolaze u obzir stari od 18 do 25 godina. On priznaje da je bio povjerenik Čižinskog i Schwarca«.⁸² Objasnio je da su morali djelovati ilegalno zbog Ob-

⁷⁸ A BiH, f. VZSO, pov. 2486/1925 i Građa o djelatnosti KPJ u Bosni i Hercegovini 1921—1941. Sarajevo 1971, 388—389.

⁷⁹ Riječ je o vladinom aktu »Obznana«, koja je stupila na snagu noću između 29. i 30. prosinca 1920. godine.

⁸⁰ Građa o djelatnosti KPJ u Bosni i Hercegovini 1921—1941, Sarajevo, 1971, 386—387.

⁸¹ ŽTP, Sarajevo, II 410. Razdjel bh državne straže i sigurnosti Dervente br. 1451/1921, Kotarski ured Derventa.

⁸² Maks Schwarz, Židov po narodnosti, rođen 1901. u Zavidovićima kotar Žepče a zavičajan u Dešenice (kotar Klatony — Čehoslovakia) Završio je Trgovačku akademiju tri godine ranije G. Čižinskog (ABiH, f. VZSO, Pov. 2486/1925).

znane, koja je nezakonito provedena te pošto nije donesena zasjedanjem narodnog predstavništva i mislilo se da će (biti) povučena«; stoga su, reći će Vujović u istrazi, »počeli i raditi ponovno na organizaciji komunističke omladine«. ⁸³ Ilegalna organizacija je u Derventi imala 15 članova.

Policijska direkcija za Bosnu i Hercegovinu u dopisu br. 1098 od 21. srpnja iste godine javlja Zemaljskoj vladi u Sarajevo da je otkrivena »korespondencija kod Milana Novića, tajnika kom[unističke] organizacije u Derventi...« ⁸⁴

»Među prispjelim materijalima Novića pronađeno je:

1) Jedno pismo narodnog poslanika Nikole Kovačevića ⁸⁵ iz Novog Sada (sada je uhapšen u atentatorskoj aferi u Beogradu), u kojem piše o zatvaranju radničkih domova i tješi sebe i Novića ovim riječima: 'to je samo znak da se reakcija nalazi na staklenim nogama!'

2) Rezolucija o političkoj situaciji, poslana iz Beograda.

3) Koncept pisma na žandara Đorđa Tonkovića po kojem se sumnja, da i ovaj žandarm pripada komun(ističkoj) partiji. (Žandarm[ska] brigada je već obavještena).

4) Jedna veoma važna i interesantna pouka 'Unutrašnji sklop SKOJ' u kojoj je riječ o tajnom radu organizacija i dostavljanju obavijesti povjerljivim putem.

5) Isto tako dopis Obl(asnog) Sekretarijata SKOJ u Sarajevu od 29. 5. o. g. na komunističku omladinu u Derventi, kojim se poučava ta omladina o njenim zadacima i tajnom djelovanju. Ovaj dopis poslan preko neke Lucije Šorić iz Dervente. Ispred sekretarijata potpisao ga je Milan Gorkić. Ovaj je Gorkić navodno iz Bjeljine i student je filozofije, koji se je u ono doba ovdje nalazio.

6) Koncept pisma upravljena narodnim poslanicima, kritikujući njihov rad i prijeteci 'paklenim strojevima'.

7) Pravilnik o disciplini u institucijama i organizacijama KPJ u Brodu od 1. o. mj.

8) Praktična uputstva za partijski rad u sindikatima od 30. V. o. g. oba potpisana po oblasnom sekretaru B. Jadranski u Brodu N/S.

Sa Novićem je bio u korespondenciji i iza zadnjeg željezničkog štrajka otpušteni Petar Vagner, koji je bio onda predsjednik organizacije željezničara. Varga se je naselio u neposrednoj blizini Dervente tj. u B(osanskom Brodu od kuda i dan danas svoje mreže ne samo do Dervente, nego i do Sarajeva raspliće. Po svom velikom poznanstvu s radništvom i svima željezničarima koji mu da bogme u svemu stoje pri ruci, može lahko i nesmetano služiti kao veza između naših i prečanskih drugova: jer kao otpuštena 'žrtva' uživa među njima osobito povjerenje. U Brodu ima nekolicina ovakvih Vagneru sličnih tipova, koje bi trebalo čim prije u njihove nadležne općine izagnati, što je već jednog bilo poručeno...« Policija kaže da je za vrijeme kućnog pretresa kod M. No-

⁸³ Isto.

⁸⁴ ABiH, f. Pov. broj 625, 23. 7 — 921. U arhivi je sačuvan opširan istražni materijal o članovima ove organizacije. (Vidi: Arhiv ŽTP Sarajevo, II 410. Razdjel bh Državne straže sigurnosti Derventa, br. 1451/1921. Kotarski ured Derventa).

⁸⁵ Nikola Kovačević (1890—1979) rođen u Derventi, sudionik oktobarske revolucije bio je jedan od osnivača KPJ. U vrijeme pisma bio je poslanik od KPJ u Narodnoj skupštini.

vića »pronađeno . . . nekoliko zabranjenih brošura, komunist[ički] letak i jedno pismo, koje se odnosi na osnutak Omladinske organizacije u Derventi, a upravljeno na Novića, koji izgleda da je bio duša komunističkih poduhvata u Derventi . . .« Na osnovu nađene korespondencije kod Novića uhapšen je i stolarski pomoćnik Sabrija Nurkić.

Policija je iz iskaza Sabrije Nurkića saznala, »da se propagiranjem komunizma bavi namještenik gradskog poglavarstva ovdje Salih Lando, s kojim je Nurkić skupa u njegova oca na stanu. Ovaj se je Lando za vrijeme izbora naročito isticao preporučujući među muslimanima biranje komunista za konstituantu. U ono su doba namjeravali komunisti otvoriti u domu školu za izobrazbu referenata — propagatora među muslimanima, pa je bila povjerena Landi misija, da osim sebe vrbuje još kojeg muslimanskog omladinca za ovu školu, u koju je on druga Nurkića preporučio.

Proglašenjem Obznane nije došlo do otvaranja ove škole. Kako se iz dopisa kotarskog ureda u Derventi ne vidi, da li je i kakve je mjere, po dobivenim podacima od Novića u Derventi i na strani poduzeo, stoga je brzojavno upitan u tom smjeru i skrenuta mu je pažnja na Vagnera u Brodu, Tomu Turuliju, općinskog radnika, Petra Ulineka, stolara oba iz Dervente itd. o čemu će se dok odgovor stigne naknadno izvjestiti. U korespondenciji Nurkića pronađeno je i jedno pismo redova Edhema Teskeredžića, rodom iz Rogatice, a na dužnosti ovdje u vojnoj bolnici, po kojem se daje naslućivati, da je komunist.

Kako na ovog Teskeredžića tako i na Landu odnosno Milana Gorkića, studenta filozofije iz Bijeljine skrenuta je pažnja njihovih nadležnih vlasti . . .«⁸⁶

Iz ovog se daje naslutiti koliko je bila rasprostranjena ilegalna partijska organizacija i skojevska organizacija. A što se tiče podatka o Gorkiću kao »studentu filozofije iz Bijeljine«, zna se da je netočan, no nije sigurno da li je to izmislio Nurkić, ili mu je Čižinsky bio predstavljen kao takav. Ili je policija mislila na Rodoljuba Čolakovića, koji je bio iz Bijeljine.

O suradnji Čižinskog s organizacijom u Derventi saznajemo više iz spomenutog pisma potpisanog pseudonimom Milan Gorkić. U ime Oblasnog sekretarijata pisao je 29. svibnja 1921. godine »drugarskoj komunističkoj omladini« u Derventi, pita ih zašto se ne javljaju, pa nastavlja:

»Mi smo drugu U l j e v i ć u dali našu adresu i on nam je rekao da će nam se odmah javiti čim stigne u Derventu. Dragi drugovi! Vi ima da odmah pristupite reorganizaciji Vašeg (i kao malog Udruženja). Omladinski pokret Jugoslavije treba da se obnovi, da se nanovo rodi i da jakim i žilavim radom nadoknadi ono što je zanemario za ovo 3—4 mjeseca. Naš je pokret vrlo mlad: on je kako znate, već u samom svom početku, tek što se rodio, morao da osjeti udarce buržoazije, da pretrpi silne progone i da izgubi mnoge drugove koji su bilo zatvoreni, bilo proterani ili na koji drugi način proganjani. Do decembra prošle godine tj. do vremena izdanja famozne 'Obznane' omladinski pokret radio je javno bio je legalan. Ali od onda je počeo oml[adinski] pokret da radi tajno i legalno . . ., na to ga je i buržoazija prisilila.

Budući da će od sada naš pokret početi da se temeljito obnavlja, to Vam zašto uspješni rad, obl.[asni] Sek.[retarijat] S. K. O. J. u Sarajevu propuruča ovaj sistem rada:

Svaki dosadašnji pouzdani član Udruženja neka točno ispuni po jednu priloženu pristupnicu i neka je preda povjereniku koji se treba izabrati na

⁸⁶ Kako se iz ovog vidi policiji nije jasno tko je Gorkić i trebat će da prođe mnogo vremena da bi otkrila pravo ime Gorkića.

sastanku članova (taj se sastanak ima odmah po primitku ovog lista sazvati). Poverenik neka na jedan komad papira popiše imena (sa pristupnicama svih članova i neka taj papir dobro sakrije (nikako kod sebe ili u stanu dotičnog poverenika). Kad članovi izabравši na sastanku svoga poverenika (koji će vršiti funkciju poverenika samo do kongresa) ispune pristupnice (barem 8—10 članova treba da ispune pristupnice i oni će stvoriti središte Udruženja i njihova će dužnost biti da to oonovijeno Udruženje što više prošire — već prema prilikama, koje vladaju u tome mestu) treba da ih dadu povereniku koji ih odmah ima da pošalje ovamo na priloženu adresu. U povratnom pismu neka nam poverenik javi koliko treba markica, letaka, da li treba stranih novina (njemačkih). Na ovaj način može da se točno vodi evidencija o brojnom stanju članova, koji kod sebe nemaju nikakvih dokaza da je član Kom[unističke] Oml[adine]. Svaki član je ovezan da plaća mesečnu članarinu od najmanje 1 D[inar] (ako koji član dobro materijalno stoji onda je njegova moralna dužnost da plati više). Mi ne raspolazemo s velikim sredstvima, naši su finansijski izvori veoma mrsavi, a novaca trebamo; papir za štampanje letaka, veoma je skup, potpora progonjenim drugovima mora također biti prilična i. t. d. Kud god se čovjek okrene — svugdje troškovi i zato je dužnost članova da prilažu i da sakupljaju dobrovoljne priloge (uz redovno plaćanje čl[anskog] uloga), i da tako pripomogne materijalno naš pokret. Clanski se ulozi trebaju naplaćivati pomocu markica, koje ćemo Vam poslati čim izaberete poverenika. Svaka — čim primi markicu treba da ju odmah podere ili da ju na kakov drugi način uništi, jer je opasno držati takove stvari kod sebe. (Kod nas je buržoazija prognala neke drugove kod kojih je nađena 1 takova marka).

Iz priloženog cirkulara razabraćete da se koncem juna saziva zemaljska konferencija S. K. O. J. Taj cirkular (i ovo pismo) pročitajte pred pouzdanim drugovima (novo upisanim članovima) te otvorite diskusiju o dnevnom redu Kongresa, a osobito o 3. tački. Javite nam odmah da li ste zato da mesto konferencije bude Beograd i odgovorite na sva pitanja koja su na Vas u cirkularu upravljena. Prema pričanju druga Uljevića Vi imate oko 300 K. u blagajni. Tih 300 K. ostavite za delegata kojeg izaberete na prvom sastanku (odmah pri biranju poverenika) te nam javite njegovo ime, da mu znademo poslati punomoć i adresu na koju će se obratiti u Beogradu, tačan dan konferencije i. t. d. Pri biranju delegata pazite na to: da se izabere onaj čovjek, koji je najviše radio u Udruženju i koji je najbolje upućen u stvari cijeloga pokreta. Ako imate kakvih predloga i pitanja — odmah nam ih dostavite.

Predlog Centrale o unutrašnjem sklopu Udruženja poslaćemo Vam odmah čim ga primimo.

Očekujući što povoljniji odgovor i rezultat prvog sastanka šalje Vam . . .⁸⁷

Gorkičevo pismo ilegalnoj skojevskoj organizaciji u Derventi došlo je u ruke sarajevske policije i mnogo joj toga otkrilo, samo ukoliko je ona mogla pojedine stvari povezati. Iz pisma se vidi Gorkičevo organizaciono iskustvo. Vidi se da organizacije treba da djeluju ilegalno o čemu se izričito u dokumentu naglašava. Dalje se vidi da se sarajevska organizacija bavi izdavanjem letaka. Na kraju, u novim uvjetima treba da se održi zemaljska konferencija koja bi trebala da bude u lipnju mjesecu i način kako da se organizira. Cir-

⁸⁷ Isto (Podvučeno u originalu).

kular koji se spominje u pismu nije pronađen, ali je uz pismo policiji nošlo za rukom da pronađe ranije spomenuti dokument »Unutrašnji sklop SKOJ«. Radi se u stvari o projektu novog Ustava skojevske organizacije pripremljenog za naredni kongres. U projektu se govori »o unutrašnjem sastavu mesnih udruženja oblasnih sekretarijata, centralne uprave i grupe poverenika, o njihovim dužnostima i međusobnim odnosima...«⁸⁸ Zapravo riječ je o strukturi i taktici novih, ilegalnih organizacija, što je bilo, nakon Obznane vrlo aktualno. U »unutrašnjem sklopu« predloženo je da se »Oblasni sekretarijati obrazuju za sada u Beogradu, Sarajevu, Zagrebu i Ljubljani. Pod sekretarijat u Beogradu potpadaju udruženja iz Srbije i Makedonije, Srema i Vojvodine, pod onaj iz Sarajeva potpadaju udruženja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji, u Zagrebu potpadaju udruženja iz Hrvatske i Slavonije, u Ljubljani iz Slovenačke...«.

Zanimljiva je i odluka Centrale o zemaljskoj konferenciji SKOJ-a koja je trebala biti održana u srpnju 1921. godine u Beogradu. Kako se vidi iz dokumenta, Oblasni komitet SKOJ-a, odnosno Gorkić spremao se za zemaljsku konferenciju i ne samo to, zajedno je s članom Oblasnog rukovodstva M. Schwarzom putovao u Beograd na konferenciju. Međutim, zemaljska konferencija u Beogradu nije održana zbog izvršenog atentata Spasoja Steića 28. lipnja na regenta Aleksandra. Poslije atentata uslijedilo je hapšenje komunističkih narodnih poslanika, koji su trebali sudjelovati na konferenciji. Naravno, da u nastaloj situaciji progona o zemaljskoj konferenciji SKOJ-a nije moglo biti riječi. Gorkić je o tome bio ranije obaviješten. Kod kasnije uhapšenog Baie Radnića nađeno je pismo za Čičinskog iz Beograda, a koje mu ovaj izgleda na vrijeme nije uspio predati. Pismo glasi: »Molim vas prijatelju, da obavijestite gosp[odina] SKOJ-a da odgodi posietu kod nas u Beograd, pošto se je cijela familija razboljela.«⁸⁹ To pismo, čini se, Gorkiću nikad nije predano. Dospjelo je u ruke policije prilikom hapšenja Baie Radnića, koji je to pismo trebao predati u Sarajevo.

Detaljnije o putu Gorkića i Schwarzua u Beograd na zemaljsku konferenciju saznajemo iz Gorkićevog pisma »drugovima« iz Bosanskog Broda od 11. srpnja 1921. godine. No i to pismo nije stiglo jer je palo u ruke policije. Gorkić piše da je u bolesnom stanju, a prehladio se u hladnim kupkama u Dubrovniku, i takav je krenuo na put zajedno sa Schwarzom.⁹⁰

»U takvom stanju počoh na put. Stigoh u Beograd po podne. Nikad tamo nisam bio, ni ja, ni Švarc — koji je samnom putovao. Nakon 4 1/2 letenja uspeh smo u toliko, da smo našli meni noćište (Fer[ijalni] Sav[ez] — treba noćiti i to da nisam imao ni putnice; ni Popisa F[erijalnog] S[aveza] i da sam samo na temelju članske karte na F. S. dobio noćište). Kod drugova nismo smeli da noćimo, pošto svaki očekuje policiju. Oko 9 h na večer nađosmo stan i Švarcu. U jutro i do podne obavismo sve poslove — radi kojih smo došli u B[eograd] i krenusmo na stanicu. Tamo smo pisali karte i radi toga zakasnili na voz, koji polazi u 12.55. Sada nam je trebalo da još 11 h proboravimo u najskupljem gradu S. H. S. države. Cene u dinarima ubiše nas. Čudili se kako smo sastavili kraj s koncem? Mi smo pošli na put svaki sa 20 D. u B[eogradu]

⁸⁸ A BiH, f. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, J. B. br. Pov. 611, 1923.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ A BiH, f. VŽSO, Pov. br. 2486/1925. Ovo pismo Gorkić je pisao svojim školskim kolegicama Sonii Lazarević i Desanki Blagojević iz Bosanske Dubice, koje »ni jedna ne pripada oml[adinskoj] organizaciji« — reći će kasnije za vrijeme preslušavanja. Međutim, pismo je neposlano palo u ruke policije prigodom premetačine.

prođosmo kako tako. Nešto mi, nešto drugovi, zapravo, mnogo drugovi i išlo. Mi ne samo da smo se imali boriti sa ogromnim finansijskim nego i sa 'strateškim' (ako sam ih dobro nazvao) poteškoćama i nevoljama. Kad se sretno izvukosmo iz najskupljeg i najreakcionarnijeg grada (reakcija je povodom zadnjih događaja⁹¹ nebrojno mnogo puta povišena) čovek nije siguran da se okrene — a pogotovo mi!) nakon dugih neprilika sa Švarcovom četvrtinom (tamo su mu osporavali pravo da se bori sa 1/4 popusta) sedosmo u 1/2 1 u voz. (Jedna primetba u 1/2 12 pre podne prvi put u životu izpljunuh sa pljuvačkom — krv. Ta me činjenica momentalno ubije duševno posvema, rastroji mi živce i mozak tako, da sam si utvarao da imam ne običnu nego galopirajuću sušicu). Tačno u po noći moradosmo iz 'strateških i taktičkih' razloga da u Indiji sidemo i da tamo u čekaonici III.ćeg razreda pomešani sa ološem ljudskog društva sa logošima, džeparošima, prenoćimo noć i dočekamo drugi voz.

U 6 h u jutro ponovi se ono što se u B[eogradu] dogodilo — naime opet počeh da bacam krv.

U vozu nam prođe brzo vreme. Mirno smo se vozili sve do stanice. Striži — Vojna — Vrpolje, gde iz istih razloga kao i u Indiji moradosmo da siđemo. Tu se moradosmo iz taktičkih razloga i rastaviti — Švarc, htejući da si pometne trag, morade da udari peške u Đakovo, a ja, nakon što smo si podelili ono malo sirotinje što je bilo u mom kuferu, sedoh u voz (izvadih ponovo kartu, kako bih mogao da dokažem da putujem iz Đakova) i moradoh da do Broda menjam mesto nekoliko puta. Kad stigoh u Brod obuze me toliko veselje (ne znam zašto) da sam zaboravio i na moju bolest i na krv i na sve. Kad sam se sretno provukao u B[osanski] B[rod] toliko mi beše odlanulo da nisam lego u krevet kako sam svojevremeno mislio, nego sam se 'ufešićio' i pošao da se šetam. U jutro i do sada nisam osetio nikakove boli, tek imam, boju lica opet dobih, krv ne bacam — u kratko osećam se potpuno zdrav. Unatoč toga idem opet lečniku (ako ne prespem Veseo sam . . . , radostan . . . dobih ponovo volju da živim . . . da se bijem . . . borim sa životom i sa svime. Prevladao je u meni instinkt za životom. Sada mislim da je ono bacanje krvi u Beograd i u Indiji, produkt železničarskog dima, prašine, smrada, sparine u čekaonici, dima sremskih lula i. t. d., i. t. d. . . .⁹²

Čižinsky-Gorkić ovdje, dakako, iz konspirativnih razloga ne otkriva kakve je poslove obavljao u Beogradu. Jedno je, međutim, tačno, zemaljska konferencija nije održana. Iz pisma Gorkića se vidi da su Schwarz i Čižinsky pokušali prikriti putovanje u Beograd: očito i zbog hapšenja u Beogradu, a i stoga što su upravo uslijedila velika hapšenja u Sarajevu, Derventi i drugim bosanskim gradovima, osjećali su da su i oni u opasnosti. Nisu se varali. Bili su uhapšeni ubrzo po povratku. Tada su agenti kod Čižinskog našli i upravo napisano pismo drugovima iz Broda.

Na preslušavanju u policiji Gorkić će, 27. srpnja govoriti i o pismu i o putovanju u Beograd: »U Beograd smo išli, da se raspitam, da li bi mogao dovršiti tamo Trg[ovačku] akademiju, a Schwarz, da li bi mogao dobiti kakovo namještenje. Na stanici u Beogradu našli smo jednog Schwarzovog druga, svršenog akademičara, kojeg imena ne znam, koji nas je uputio na Feri-

⁹¹ Misli se na atentat Spasoje Stajića u Beogradu, 21. VII 1921.

⁹² A BiH, f. VZSO Pov. br. 2486/1925. Pismo je potpisao s »Pepo« što dolazi od Josip. Policajac koji je ovjeravao potpis pisma na kraju je napisao prezime autora: Čižinsky.

jalni Savez u Makedonskoj ulici posredstvom, od kojeg smo dobili prenoćište u Dalmatinskoj ulici br. 7. Ovdje smo samo jednu noć prenoćili i u jutro se od ovog profesora oprostili i otišli u varoš.

Kako smo dobili loše informacije o Beogradu od onog djaka na kolodvoru, koji nam je pričao, da bi Schwarz mogao mjesto dobiti uz platu, kojom nebi mogao izlaziti na kraj, ja ne bi mogao dobiti besplatnu menzu, jer je dobivaju samo oni vrlo sirolašni djaci, koji su bez roditelja, to se naša namisao potpuno izjalovila. Tako, da nije imala smisla, da se na koga u ovoj stvari obraćam. Htio sam da vidim napr. poslanika Gligorijevića i tražio sam ga u kafani 'Slavija', ali ga nijesam našao. Ujedno sam namjeravao, da se raspitam u Konstituenti za mjesto stenografa. Kad smo prolazili mimo Konstituyente vidili smo, da pred njom straži jedan žandarm, pa nijesmo htjeli. Odlučio sam da o tom mjestu raspitam moga druga Voju Božovića studenta i stenografa u Konstituenti, kojeg također nijesam vidio.

Kako smo obojica slabo stajali sa putnim troškom, odlučili smo se natrag vratiti u Brod, što smo istog dana tj. 9. VII i učinili . . .⁹³

Gorkićevo spomenuto pismo, iako je naslovljeno drugovima, ima i jednu intimnu dionicu: bit će da je među »drugovima« i neka dječaćka ljubav, kojoj objašnjava: »Fazu gimnazijskog zaljubljenja ja sam davno prešao. Nemoj misliti da si udvaram, ali je u stvari kako ti gore rekoh. Nemas ja zapravo vremena za takove stvari. Zato Te molim, da ne misliš da sam ja bio tužan, naime nerazgovoriv zato, što sam ostao po Tvom mišljenju neobljubljen i što nesuđenu moram da ostavim. To su bolan trice za idealiste kao što je napr. . . . ali ja sam bar si tako utvaram, to davno proživio. Molim i Tebe i Sonju i Aleksandrovu za oproštaj što se 'nisam ponašao kavaljerski', što Vas nisam zabavljao u onom obimu, u kojem treba jedan kavaljer 'da zabavlja krasni spol'. Što se tiče Sonje i njezinih hiroglifa i sadržaja tih 'Kirovih, slova, mogu da kažem to, da se vara Sonja, ako misli da bih ja, u ovoj arkadskoj lepoti u kom se nalazite, zaboravio da mislim o 'drugovima'. To od mene nebi bilo ni lepo, kad ne bih o njima mislio! Bili bilo lepo od mene kad bih zaboravio na Dušana,⁹⁴ koji čami u uzama Mostarskog okružnog zatvora, odrezan od svega sveta, mučen raznim mislima, proganjan šovinizmom tamničara — kojem ne ide njegov slučaj u glavu. Razumeš što mislim. Bili bilo lepo, Sonja od mene, kada bih zaboravio na sve one zatvorene u Hortijevoj Mađarskoj,⁹⁵ neću dalje da govorim — još ćeš, Sonja da pomisliš da sam fanatik . . .⁹⁶

Hapšenje, istraga i čekanje suda

Aktivnost skojevac, a među njima i Josipa Čižinskog, policija je prema vlastitom priznanju, dugo pratila. Ali pojava letaka nakon Obznane dalo joj je povod za masovna hapšenja cijele skojevske organizacije.

U izvještaju direktora sarajevske policije Žegarca čitamo: »Na temelju iskaza Mihajlovića bila je preduzeta revizija stana Lucije Pavić i Franje Partea, a za Čižinskim i Schwarzom brzojavljeno je u Brod na/S[avi] da se uhapsi i amo doprate, što je i bilo . . .⁹⁷

⁹³ Isto, br. 321.

⁹⁴ Dušan je Dušan Grković (1901—1941) bivši đak sarajevske Trgovačke akademije i član KPJ. Godine 1927—28. bit će sekretar MK KPJ, za grad Zagreb.

⁹⁵ Misli na represirane pod Hortijem, nakon poraza Mađarske sovjetske Republike.

⁹⁶ A BiH, f. VZSO, Pov. 2486/1925.

⁹⁷ Isto.

Može se pretpostaviti da je sarajevska policija odlučila hapsiti Josipa Čižinskoga toga dana kada je on otputovao u Beograd. Bila su ferija i Čižinsky je tada djelom u Bosanskom Brodu, kamo je 7. srpnja sarajevska policijska direkcija »hitno« uputila policijskom razdjelu obavještenje i nalog: »Maks Schwarz i Josip Čižinsky, djaci Trgovačke akademije iz Sarajeva, borave u Brodu i sudjeluju u komunističkoj agitaciji.

Imadu se uhapsiti, kod njih kućnu i tjelesnu premetačinu preduzeti i njih sa sigurnom pratnjom sa njihovim stvarima ovamo dopraviti.«⁹⁸

Kod uhapšenih Schwarza i Čižinskog izvršene odmah slijedeći dan uobičajene premetačine. Kod Schwarza je tada pronađen pisaći stroj, oko kojeg je vođeno mnogo razgovora u toku istrage. Premetačina je izvršena i u stanu roditelja Josipa Čižinskog, željezničara Vaclava Čižinskog, u Bosanskom Brodu. O izvršenju premetačine čitamo u izvještaju upravitelja kotarske policijske ispostave u Bosanskom Brodu već 2. kolovoza: »Zatražena premetačina izvršena je sinoć, te je bila tom zgodom zaplijenjena cijela korespodencija . . . koja je nakon hapšenja Josipa Čižinskog prispjela . . .« Tom prilikom policija je saznala da se jedan Josipov kofer nalazi kod njegove stanodavke Reze Pešek u Sarajevu, Češka Halupa Kovažići, a također i o njegovom putu s Maksom Schwarzom u Djakovo.⁹⁹ Nakon detaljne istrage Policijska direkcija u Sarajevu predala je već 8. kolovoza rezultate Državnom odvjetništvu u Sarajevu na daljnji postupak. Optuženi su: Josip Čižinsky, Franjo Parte, Maks Schwarz, te Lucija i Josip Pavić. Iz optužnice se vidi da su optuženi zbog toga što su kao rukovodioci i članovi komunističke omladine »uz pomoć komunističkog poslanika Koste Novakovića, Djure Djakovića, Miloša Trebinjca, Etheta Bulbulovića i bivšeg sekretara Saveza bosansko-hercegovačkih željezničara Bogoljuba Čurića izdavali i širili razne brošure i letke i propagirali komunističke ideje među omladinom, radnicima i vojnicima.«

Naravno da je policija nalog izvršila odmah. Krajem srpnja (29. VII) zahtjev za hapšenje Čižinskog uslijedio je i iz Dervente, a bazirao se na materijalima već ranije uhapšene grupe komunista na čelu s Milanom Vujovićem.¹⁰⁰

U to su vrijeme osim Čižinskog i Schwarza bili uhapšeni i drugi aktivisti: Franjo Parte, Lucija Pavić, Bogoslav Čurić i drugi. Počela su preslušavanja. Čini se da je o radu organizacije i njenog rukovodstva, te o samom Čižinskom najviše razotkrio Josip Radnić Baja.

Dvadesetogodišnji Josip Radnić Baja iz Zenice, elektromehaničar zaposlen u komandi mjesta u Sarajevu bio je preslušan dva puta. On je primao poštu iz Beograda za Gorkića. Na preslušanju 30. srpnja priznao je: »Moj prednji iskaz je lažan, stvar je bila ovakova: Po prilici pred 5 mjeseci pošao sam jedno veče mome stricu na kolodvor i tom se zgodom sreo sa narod[nim] poslanikom Đakovićem, koji je tada baš s puta došao. U rukama sam mu vidio, da nešto zamotano drži, pa sam ga upitao, što je, a on mi reče 'Mašina'. Sjeo je u tramvaj i otišao svojoj kući, a ja k stricu. Ovo je ta mašina koja je nađena. Nisam vidio nikada Švarca na njoj raditi, ali i ja sumnjam da su kod njega cirkulari izrađivani . . .«¹⁰¹

⁹⁸ A BiH, f. VŽSO, Pov. 2486/č; 25; Slavica Hrečkovski, Hronologija radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta u Bosanskom Brodu i okolini 1894—1945., Slavonški Brod, 1969, 37, Arhiv CK SKJ, f. Jugoslaveni u SSSR-u, č/4.

⁹⁹ A BiH, F. VŽSO, Pov. 2486/1925.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto, list 220.

U vezi štampanja odnosno umnožavanja letaka J. Radnić dodaje: »Šapirograf je kupio Đaković ili Novaković i mora se nalaziti kod njih jednog u stanu. Kemijskom tintom je pisao Čižinsky i Svarz, a moguće i ko drugi. Kako sam često u Savezu željezničara, jer i Turističko društvo ima tu svoje prostore, tako mi se prije 2 mjeseca, tj. odmah iza otvorenja, potužila pisarica željezničara Lucija Pavić, kako mora pozivke pisati za sve željezničare i kako će joj biti teško sve s običnom mašinom pisati. Ja sam joj spomenuo šapirograf, da tražimo od Parte. Ja sam ovo Parteu saopćio i on mi je rekao da je u poslanika Novakovića. Otišli smo oba skupa u Novakovića stan i Parte ga je uzeo. Nije bio u kutiji nego sama 'masa'. Ja sam ga pričvrstio na astal, pozive je s mašinom naredila Lucija, a ja sam iza toga slova prevukao kemijskom tintom i na masi izvukao. Skupština je bila policiji najavljena.

Poznato mi je također, da je u 'Savezu željezničara' bila jedna 'Ciklostil mašina'. Ovo je još prije zatvaranja Saveza odnio poslanik Bulbulović i mora da se kod njega i danas nalazi. Ovaj ciklostil je odnio Parte u stan Bulbulovića.

Da stvar bude jasnija i napominjem ovo: Ciklostil nije prije zatvaranja Saveza odnešen Bulbuloviću nego je bio prenešen u stan Lucije Pavić. Ovdje su se izrađivali cirkulari, dapače sam i ja na njima saradivao. Izradio sam na glavni onaj 'čekić i srp'.

'Sva vlast sovjetima' pisao je Čižinsky, a drugi tekst na mašini ili je razradila Pavićka ili Švarc ili Čižinsky. Ovo je sve pisano ovom istom mašinom, koja je u Švarca nađena i koju je donio Đaković. Tek od Pavićke je ova mašina prenešena Bulbuloviću i prenio ju je Parte sa hemalom.«¹⁰²

U nastavku istrage Josip Radnić je dao policiji još niz podataka koji su, sudeći po svemu, odgovarali istini i, dakako, teško optuživali uhapšene. Tako je 31. srpnja Radnić ustvrdio da: »Iza 'Obznane' cijeli rad kom[unističke] partije vodili su kom[unistički] narodni poslanici Novaković, Trebinac i Đaković. Bulbulović se je manje isticao.

Ovi poslanici donosili bi letke, novac i novosti, koje bi se imale ili od člana na član putem povjerljivih drugova dalje raznijeti. Imali su uza se popis povjerljivih lica preko kojih su se novosti dostavljale. U Sarajevu održavali su se sastanci najviše u kafani 'Paviljon', gdje bi se ako je potrebno uglavljivalo mjesto tajnih sastanaka, koji su se održavali najviše iza Laha. Na ovim povjerljivim sastancima nisam čuo da bi bilo govora o terorističkim akcijama, sabotazi ili atentatima, nego su se najviše radnici pozivali, da se bave komunističkom lektirou, da se što bolje u svjetske događaje upute. Također su se mnogo interesirali za ličnosti pojedinih 'centrumaša' i kritizirali njihov razorni rad među radništvom, koji ide u korist reakcije. Mlađim drugovima [je], koji bi imali ići u vojsku, preporučavano, da tamo ne propuste među svojim drugovima komunizam šiniti. Organizacija bi im slala potrebne knjige i novine, pomoću kojih bi mogao u svojoj okolini povoljno djelovati...

Ja za sada nemam ništa dodati, a za slučaj potrebe pripravan sam na sve ono, što vlast od mene bude zahtijevala odgovoriti, u koliko to budem znao.

Molim, da ovaj moj iskaz ostane u tajnosti i da se samnom ne poduzme s nikim suočenje bez krajnje nužde.«¹⁰³

Ove navode J. Radnića potvrdio je u istrazi i član rukovodstva Franjo Parte: »Poznato mi je bilo, da su stigle iz Beograda upute da se pokreće tajni

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

rad kom[unističke] omlad[inske] organizacije. Koje korake Čižinsky kao tajnik ove organizacije poduzima, ne znam. Znam da je Đaković donio onda pišaču mašinu, koju sam ja pozajmio Schwarzu odnosno njegovoj sestri, kao i šapirograf, kojeg je isti ovaj poslanik negdje nabavio, te ciklostil mašinu, koja je bila kod Lucije Pavičke, koju sam iza jedne policijske premetačine u sporazumu s poslanikom Bumbulovićem, njemu kući prenio. Na njega su izrađivani letci kako kod Lucije Pavić, tako i kod Bumbulovića.«¹⁰⁴

Ali je zanimljivo da nitko od njih ne razotkriva policiji tko je Gorkić.

Čižinsky-Gorkić uhapšen je 29. srpnja,¹⁰⁵ među posljednjima, kad je policija raspolagala s velikom količinom kompromitirajućeg materijala. Isti je dan podvrgnut prvom, a za nekoliko dana drugom ispitivanju. Donosimo cijeli zapis drugog preslušavanja od 2. kolovoza iz kojeg se može dobiti odgovor na mnoga pitanja, a što je najvažnije vidi se kako se branio taj 17-godišnji mladić, kakvim je iskustvom u to vrijeme vladao.

Evo zapisnika:

»Zašto ste Vi vašu poštu dali adresirati preko Bajе, a ne ravno na sebe?

Ja sam dobivao poštu izravno na moju adresu a i preko Bajе. Ako su iz Beograda od centrale imali šta da šalju za našu oml[adinsku] organizaciju to su većinu slali preko narodnih poslanika. U Beogradu je bila poznata adresa Josipa Bajе, kojega sam ja, kao mog ličnog povjerenika nominirao, da mi se pošta preko njega šalje. Upoznao sam ga preko Šmita i akoprem nije pripadao omlad[inskoj] organizaciji, učinio mi se povjerljiv a i Sindikat mi ga je ovakvim prikazao.

Zadnji put niste mi znali razjasniti...* od Bajе dobivenog pisma, da li bi to znali sada?

Bih! Točno je ovako, kao što mi rekoste.

Što znače riječi, da se obavijesti 'SKOJ' da ne putuje u Beograd, jer se je cijela familija razboljela?

Ovo se odnosi na omlad[insku] organizaciju. Koncem maja ili početkom juna dobio sam putem nekog poslanika iz Beograda pismenu obavijest, da će se polovicom jula o. g. u Beogradu održati tajni kom[unistički] omlad[inski] kongres, na koji treba da se izašalju delegati.

Kakva je bila svrha ovog kongresa?

Glavna točka je bila podizanje organizacije, a pobjliže informacije imale su se očekivati prije kongresa odnosno za vrijeme njegovog održavanja.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Zanimljivo je spomenuti da je Gorkić tvrdio da je prvi puta uhapšen 1919. godine. Međutim, u policijskim materijalima o tom hapšenju nema podataka. Isto tako Gorkić pogrešno navodi datum isključenja iz Trgovačke akademije 1920. godinu (A CK SKJ, f. Jugoslaveni u SSSR-u Č 4) dok je prema provjerenim podacima bio isključen ljeti 1921. godine nakon završenog III razreda Trgovačke akademije (ABiH, f. VZSO, br. 2486/1925.)

* Nije se dalo pročitati.

U ovom pozivu bila je između ostalog izražena nada, da će se skoro ukinuti 'Obznana', i za ovaj slučaj, da bude omladina pripravna, da svoj rad punom parom nastavi. U pismu je stajalo, da će se kongres održati po svoj prilici u Beogradu, ali ovo još nije bilo definitivno uglavljeno. Ovo pismo nije imalo potpisa, nego je bilo provideno samo štambiljom 'Izvršni odbor Saveza K. O. J.'

Da li ste vi držali ozbiljnim ovaj poziv bez potpisa?

Jesam! Za vrijeme 'Obznane' dobivao sam uopšte sve samo provideno štambiljom, a više puta i bez štambilje, kad bi stigli kakvi cirkulari i letci bilo bi na komadiću papira označeno 'Pošaljite u provinciju'. Koliko je meni poznato najvažniji član naše organizacije bio je Vladeta Bilbija, student agronomije u Beogradu, koji je ranije bio saradnik ovdje 'Glasa slobode'.

Kako je Švarc uistinu namjeravao u Beograd tražiti namještenje, pošao sam i ja s njime u namjeri, da prisustvujem napred spomenutom kongresu.

Čija je šifra stajala na onom pismu, koje ste dobili preko Bajе, da se kongres ne održi?

Ne znam.

Iza odlaska Šmitovog, vi ste kao tajnik vodio sve poslove omladinske organizacije, pa mi kažite, gdje se vaša arhiva, biblioteka i novac nalaze?

Prostorije organizacije nalazile su se u Radničkom domu, pa je tamo bila smještena biblioteka i arhiv. Ubrane članarine slale su se svakog mjeseca centrali u Beograd, uz odbitak od 25% koji se je upotrebljavao za upotpunjenje biblioteke. Nakon zatvaranja doma i izlaska Obznane nije se ubirala nikakva članarina, a obavijesti, koje sam dobivao iz Beograda, sve sam po dobivenim uputama uništio i jedino sam usćuvao našu službenu štambilju sa naslovom 'Obl[asni] sekretarijat S. K. O. J. Sarajevo' i kad sam pošao kući na ferije, predao sam je Švarcu.

Poznate li vi Milana Gorkića?

Poznajem. On je visokoškolac, ali poblіže o njemu ništa ne znam. Zadnji put sam ga vidio u martu ili aprilu ove g[odine]. On je bio također u Oml[adinskoj] organizaciji i valjda je okolo putovao, da se informira o radu svih organizacija. Čini se, da je stalno u Zagrebu živio.

Pokazano mi pismo komun[ističke] omladine u Derventi od 29. 5. o. g. sa potpisom Milan Gorkić pisao sam ja.

Zašto ste potpisali Milana Gorkića?

Kad je Gorkić ovdje boravio u razgovoru sa mnom ovlastio me, da na raznim pismima obavještenjima bude potpis stalno jednog lica i da mogu potpisivati njega, da ne kompromitiram sebe. Ove upute sam svojedobno i iz Beograda dobio.

Kako se po ovom dopisu vidi, vi ste se slabo držali izdate Obznane. Zašto?

Ja sam držao, da će se Obznana u izvjesnom vremenu ukinuti kao što je to bio slučaj sa zatvaranjem rad[ničkih] domova u god. 1919. koji su bili nakon tri mjeseca ponovo otvoreni, pa da rad naše organizacije mogremo samo produžiti i povećati, radio sam tajno i na ovo upućivao po dobivenim uputama iz Beograda.

U ovom pismu spominjete nekog druga Uljevića, ko je taj drug?

On će biti radnik iz Dervente, ali ga poblize ne poznam.

Ko je Lucija Šorić na čiju ste adresu ovo tajno pismo poslali?

Ne poznajem je. Mislim, da i ona nije član naše organizacije, nego da će biti zaljubljenica kojeg druga iz Dervente, koji se je za njezinim leđima skrivao.

Da li ste ikad bio u Derventi?

Bio sam u Derventi više puta i pohađao I razred real[ne] gimnazije. Zadnji put sam bio o božićnim ferijama kad sam išao kući u Brod. Drugi dan Božića otišao sam u Derventu i održao u Rad[ničkom] domu jedno predavanje o programu omladine.

Poznajete li Milana Vujevića u Derventi?

Ovoga ne poznam, nego gore spomenutog Uljevića, kojem imena ne znam. Nisam pozivao ni Vujevića, ni Uljevića, da pristupi u tajnu kom[unističku] organizaciju omladine niti sam kojem šta na potpis davao. Nije točna tvrdnja spomenutog Vujevića da sam prije 2—3 mjeseca bio u Derventi.

Po svemu izgleda, da je ovdje postojala tajna kom[unistička] organizacija, što najbolje svjedoči vaše pismo Derventi.

O općenitoj tajnoj organizaciji nije mi ništa poznato, da je postojala ali prema dobivenim uputama iz Beograda imala je, da se u tajnosti provede omlad[inska] organizacija, jer je bilo rečeno, da se nepovjerljivi omladinci ne primaju. Komunistička omladina ima da se stavi na raspolaganje kom[unističke] partije i da izvršava sve ono, što kom[unistička] partija naloži.

Što razumijete pod 'sve ono izvršiti'?

Razumijevam obavljanje manjih poslova kao na pr. prenašanje pošte, pisanje i umnožavanje letaka, obavještanje poslanika itd. . . .¹⁰⁶

Ispitani nakon Čižinskog Makso Schwarz i Franjo Parte potvrdili su njegov iskaz. Bitno je uočiti da je Čižinsky priznao samo ono što je policiji već bilo utvrđeno kao nepobitna istina.

Dve su glavne optužbe bile: štampanje i širenje letaka te organizacija tajnih antimonarhističkih organizacija. Dokaza za jednu i drugu optužbu bilo je

¹⁰⁶ ABiH, f. VŽSO, Pov. 2486/25. str. 215—220.

na pretek. »Radnička borba«, kasnije, piše: »Policija je ovim omladincima podmetnula: da su htjeli ubiti Pašića, da su htjeli dignuti parlament u zrak, jer su protivnici parlamentarizma, a jednom su drugu čak dokazivali da je sudionik atentata na Draškovića,¹⁰⁷ jer se u kritično vrijeme pred atentat nalazio u Hrvatskoj. Uslijed nesavjesnog rada istražnih vlasti drugovi su odležali blizu pola godine a da nisu izvođeni na raspravu...«¹⁰⁸

Gorkić će kasnije u biografiji pisati da je »zbog aktivnog partijskog rada«, poslije hapšenja isključen iz škole nakon završenog III razreda Trgovačke akademije. Nakon isključenja ne vraća se roditeljima, nego se bavi profesionalno partijskim - političkim radom.

Policiju su posebno smetali napadi ilegalnih organizacija na »centrumaše« koje je ona uzela pod zaštitu. U tom smislu u istrazi su traženi autori među omladincima i komunistima i ovog letka:

»U pogledu sindikata koji bi se koji dan imali otvoriti besramna je i gadna borba 'centrumaša'. Sve što bi mi omogućilo bar trun moći nad proletarijatom ma ono i najgore sredstvo bilo, ne prezajući da ga upotrebe.

Na njihovu denuncijaciju pozatvarani su mnogi vredni drugovi, s raznih razloga, ali defakto s jednog jedinog, jer su u sindikatima predstavnici i jer su komunisti. Izgoni iz Sarajeva ili ostajanja delo je njihovo.

Drugovi!

Svi mi ovo vidimo, svi mi ovo znamo. Smemo li ostati skrštenih ruku, u časovima kada se otvaraju sindikati, a među nas se uvlače oni 'centrumaši' belogardisti Draškovićeви.

Do sada su sve funkcije sindikata u njihovim rukama, oni ne znaju da će i dalje slediti.

Naša je dužnost da izdajicama izbijemo poslednje oružje iz ruku, kojim bi razorno delovali u organizacijama.

Niko ne dvoji da su nam oni gori dušmani od najstrašnije reakcije. Kućni neprijatelj grozan je. Treba ga se svakako rešiti milom ili silom.«¹⁰⁹

Teško je ustanoviti da li je ovaj tekst pisao Čižinsky. Nitko iz optuženih nije priznao autorstvo. Ali, za policiju nije bilo kolebanja o prisutnosti Čižinskog u tom poslu.

Josip Čižinsky i drugovi bili su 6 mjeseci u istražnom zatvoru. Pušteni su »na slobodnu nogu uz novčanu kauciju.«

O stanju u sarajevskom zatvoru u vrijeme kad se tamo nalazio malodobni Čižinsky s grupom komunista i skojevaca, objavljene su dvije novinske bilješke. Prva bilješka objavljena je u »Radničkom jedinstvu« početkom 1922. godine. Bilješka je bez potpisa, ali nije isključeno da ju je pisao Čižinsky, jer je on imao, pored svega, i izravan kontakt s tim listom. Tu piše: »*Još o policijskom zatvoru*. Sve više nam dolazi tužbi od onih koji su imali prilike nevinu zaviriti u sarajevski policijski zatvor, preko prilika u njemu. U zatvorskim sobama ne loži se još uvek. Uhapšenici su u mraku. U mnogim sobama nema ništa čim bi se mogli uhapšenici pokrivoti. *Leže na golom podu*. Hrane ne

¹⁰⁷ Ministar unutrašnjih poslova Milorad Drašković, autor zloglasne Obznane ubijen je 18. VII 1921. godine.

¹⁰⁸ »Radnička borba«, br. 18, 14. V 1925.

¹⁰⁹ A BiH, f. VŽSO, Pov. 2486/25. Policijski ovjeren prepis. To je cirkular Saveza željezničara Jugoslavije čija je uprava bila u to vrijeme u Zagrebu.

dobijaju gotovo nikako. Na 12 ljudi deli se dnevno *jedan* kruh, štruca. To im je sve. Pa čak i oni, koji tamo leže po mesece, ne dobijaju ništa drugo. Kome nema ko sa strane da donese, propast mu je sigurna.

Zatvorske sobe ne čiste se gotovo nikako. Zidovi su zamazani i nisu se čistili, farbali vrlo dugo. Svetlo koje je dolazilo kroz prozor i davalo hapšenima nekog života, uskraćeno je. Prozore su zakovali i tamo je u sobama večiti mrak. Pomoću nešto malo svetilke hapšenici mogu tek da se prepoznaju. Jedino je, po pripovedanju onih koji su bili u tome zatvoru, čovečno postupanje sa strane uprave zatvora, ključara i stražara, koji su regrutovani iz redova starih i savesnih službenika.

Mi verujemo da šef policije o rđavom stanju zatvora nije obavešten, pa želimo da mu ovim na to skrenemo pažnju. A ako jeste, onda se ne može opravdati mučenje hapšenika ni budžetom, ni ničim. Jer niko sem suda nije vlastan da baca ljude u propast.«¹¹⁰

U drugoj bilješci, nešto kasnije, nepoznati autor govori o mizernoj prehrani u sarajevskom zatvoru pod naslovom: »*Zloglasni policijski hleb*«. Tu je rečeno: »Kako je poznato, zatvorenici u policijskom sarajevskom zatvoru dobijaju dnevno od sve hrane *samo* dva mala parčeta crnog i zelenog hleba bez ičega više, i na takvom hlebu neki nesretnici moraju po mesece da žive nemajući s druge strane pomoći.

Ali ni taj žalosni hleb nije badava. Iako je pešnjav i težak samo koliko jedna žemička po dva puta dnevno, ipak policijska direkcija za njega naplaćuje od zatvorenika po *6 dinara dnevno*, tj. svaki komad po 3 dinara.

Što neće još plaćati se u ovoj zlosrećnoj zemlji?»¹¹¹

Na osnovu svega, spomenuti već ranije Izveštaj SKOJ-a trećem kongresu KOI zaključuje o stanju u Bosni i Hercegovini: »Dvadeset pet drugova su bili delom uhapšeni, a delom prognani. Legalna udruženja su bila raspuštena, a ilegalna su se raspala sama od sebe. Puniš šest meseci vladao je apsolutni nerad. Tek posle ovog perioda formiran je Pokrajinski sekretarijat i osnovana jedna ilegalna grupa. U ovoj pokrajini ne postoje ilegalne grupe i uopšte u njoj je ilegalni rad slab, tako da poboljšanje ovog stanja predstavlja jedan zadatak Izvršnog odbora SKOJ-a. Od 1. januara 1921. godine do danas uhapšeno je 39 drugova, koji leže u zatvoru 2709 dana, 9 drugova je proterano, a petorica se nalaze još pod istragom.«¹¹²

Šupiranje porodice Čižinsky u Čehoslovačku

Vaclav Čižinsky — Josipov otac, morao je, kao što je već spomenuto, nakon poznatog generalnog štrajka željezničara, kao jedan od njegovih organizatora u sarajevskoj željezničkoj radionici, napustiti Sarajevo i preseliti se u Bosanski Brod. Tome je pomogla prijeteca mjera Ministarstva saobraćaja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca o »Prisilnom odstranjenju željezničkih namještenika od strane polit[ičke] vlasti«. Direkciji Sarajeva je 31. siječnja 1921. godine upućeno pismo u kojem se »moli da se političkim nadležstvima izdadu shodne upute, da se u buduće protiv željezničkom osoblju poduzimaju

¹¹⁰ »Radničko jedinstvo«, br. 93, Sarajevo 17. II 1922. (podvučeno u originalu)

¹¹¹ »Radničko jedinstvo«, br. 9, Sarajevo 21. IV 1923. (Podvučeno u originalu).

¹¹² Vidi: Kongresi, konferencije i sednice centralnih organa SKOJ-a (1919—1924). Priredio Slavoljub Cvetković. Beograd, 1984., 183.

potrebite mere u sporazumu s ovom direkcijom, jer mogu nastati, kako se je u nazočnom slučaju (u Doboju) zaista i dogodilo, smetnje u redovitom prometu, a to je na štetu ne samo željezničkog erara, nego i na štetu općih interesa. Isto tako je pravovremeno obavještenje nadležnih željezničkih službenih jedinica od osobite važnosti za administrativni postupak . . .«¹¹³

Kad se stvar nakon štrajka malo stišala Ministarstvo saobraćaja odlučuje se na čišćenje od nepoželjnih željezničara. Dva dana nakon objave Zakona o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi, 4. kolovoza 1921. godine — ministarstvo je organiziralo čistku »pristaša antidržavnih ideja«, podrazumijevajući pod time komunističke ideje.

Krajem kolovoza 1921. Ministarstvo saobraćaja izdalo je naredbu na osnovu Odredbe ministarstva od 4. kolovoza u kojoj se traži da se provjeri da li su radnici »pristalice antidržavnih ideja i da li su zadojeni komunizmom«.

Tih dana, a nakon hapšenja Josipa, izvršena je 1. VIII premetačina u stanu Vaclava Čižinskog u Bosanskom Brodu. Vaclava tom prilikom nisu našli, jer je još 31. VII otputovao u Sarajevo s obećanjem da će se vratiti 2. VIII.

Komesar željezničke i parobrodarske policije u Bosanskom Brodu postavio je na osnovu spomenute ministrove naredbe spisak radnika i službenika koje treba otpustiti zbog članstva u KPJ. U tom spisku je, kao član KPJ i Vaclav Čižinsky.¹¹⁴ Komesar policije Malenić sastavlja spisak 25 radnika i službenika, koje 31. kolovoza treba »bezuslovno iz službe udaljiti«, ali s odgovarajućom karakteristikom svakog iz spiska. Svima se u grijeh ubrajalo sudjelovanje u štrajku i u komunističkoj propagandi. Za nas je u ovom slučaju zanimljiva karakteristika dana Vaclavu Čižinskom, kojeg se tereti i zbog sina — komunista. U dokumentu stoji: »... Vencel Čižinsky. Ima se kao jedan od najopasnijih antidržavnih elemenata iz zemlje s familijom proterati. Prilikom jedne vožnje iz Novog Sada u Bos[anski] Brod, još prije štrajka psovao je predamnom proti današnjoj vladi i poretku. Osim toga, zagriženi neprijatelj Srba koje je god[ine] 1914. po selu Liješću provocirao i grdio. Vrlo ugleđan član komunističke partije, te je kao takav sa drugovima cijelo vreme štrajkovao.

Kod sina Čižinskog koji je bio tajnik Komun[ističkog] udruženja pronađena je prilikom premetačine čitava komunistička arhiva i biblioteka. Jedan drugi sin mu je također u ložionici, te bi se isti morao također otpustiti. Jednom riječi isti se mora u što kraćem vremenu skupa s familijom preko granice prebaciti . . .«¹¹⁵ Policijski komesar svoju karakteristiku dopunjuje ovim zaključkom: »Sva pomenuta lica danas su pritajeni, kako sam uveren, da kada bi se dogodio prvi nered u državi, da bi oni bili među prvima a takova sam mišljenja, da bi ih trebalo sve ukloniti, a koji nisu podanici i izvan granice proterati.«

Kako iz ovog vidimo Vaclav Čižinsky nije se ustručavao da pred policijskim komesarom psuje režim iako je bio već odavno pod policijskom paskom. To je izgleda osim sudjelovanja u štrajku, bila posljednja kaplja. Nakon ovog Vaclav Čižinsky, sa suprugom i dva sina najstarijim i najmlađim morao je napustiti Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, ali bez Josipa. On se uputio u Čehoslovačku i nastanio najprije u Košicama, a onda, kasnije će prijeći u Vamberk.

¹¹³ ABiH, f. VŽSO, Pov. 2486, 1925.

¹¹⁴ Arhiv ŽTP Sarajevo, Inv. br. 474, sign. II—393.

¹¹⁵ Arhiv ŽTP, Sarajevo, inv. broj 474, II—393.

Dok je Vaclav Čižinsky bio protjeran s obitelji u Čehoslovačku Josip se nalazio u teškim uvjetima u zatvoru. O tome svjedoči i pismo njegova oca Vaclava, koji se iz Čehoslovačke, gdje se nastanio nakon protjerivanja iz Kraljevine SHS, brine za sina. Pismo je upućeno 1. prosinca 1921. iz Košica brižno je bdio nad sinom. Moli advokata u Sarajevu: »Molim Vas gospodin doktor isplatite gospođi Jeleni Paris 1000 kr za hranu šta nosi za moga sina Jozefa u Okružni sud . . .« U ovom pismu ima podataka o dolasku čitave obitelji u Čehoslovačku i smještaju u Košicama: »Mi jesmo doputovali do Košic sretno, i sviđa se to nama ovdje, jesmo svi zdravi ali nemamo stana, stanujemo u vagonu i počima biti ovdje silna zima. Kad će se stvar već jedamput svršiti? Da može sin moj za nama doputovati.

Da bi bilo šta u stvari novoga molim Vas javite nam, sa iskrenim pozdravom bilježim se sa poštovanjem Vaclav Čižinsky, Založnik Vytapna ČSD u Košice, Slovensko.«¹¹⁶ Prema vlastitom priznanju Josip Čižinsky nalazio se u sarajevskom okružnom istražnom zatvoru 6 mjeseci.¹¹⁷ Pušten je uvjetno uz kauciju od 5000 Kr (1250.— Din). Tko je platio kauciju točno se ne zna, ali obzirom da je ona plaćena za sve zatvorenike iz njegove grupe, može se pretpostaviti da je plaćeno iz partijskog fonda.

Suradnik radničkog lista

Nakon izlaska iz zatvora Josip Čižinsky je u toku 1922—1923. godine bio suradnik lista Nezavisnih radničkih sindikata »Radničko jedinstvo« — Taj list je počeo izlaziti 1922. godine u Sarajevu. Imao je 750 pretplatnika. O odnosu režima prema tome listu, rečeno je jednom partijskom izvještaju, »da se ne samo kolporter i nego i pretplatnici 'Rad[ničkog] jedinstva' zatvaraju samo poradi toga što čitaju list . . .«¹¹⁸

Uroš Nedimović tvrdi da je J. Čižinsky bio član redakcije lista zajedno s Đurom Đakovićem, Životom Jevtovićem i Bogoljubom Čurićem.¹¹⁹ To potvrđuje i sam Čižinsky koji je kominternovskoj biografiji naveo kako je od 1922. godine bio »drugi urednik«, tj. bio je zamjenik glavnog urednika lista Danila Ponjarca.¹²⁰

Pisao je ili pod vlastitim imenom, ili pod skraćenim pseudonimom M[ilan] G[orkić]. Čini se da ga posebno zanima međunarodna politička scena, jasno prvenstveno u vezi sa Sovjetskom Rusijom. Tako, 8. travnja 1922. piše opširan članak o međunarodnoj konferenciji u Genovi. Članak potpisuje s »G-ić«. Sedam dana kasnije objavljuje članak pod naslovom »Jedinstveni front u svetu i kod nas«. U istom mjesecu — 27. svibnja po drugi put vraća se ranijoj temi u opširnom uvodniku lista, pod naslovom »Posle Djenove«. Svi ti članci tumačili su radničkoj klasi Bosne i Hercegovine najaktualnije međunarodne političke probleme. U njima je pokazao J. Čižinsky svoje duboko poznavanje suvremenih političkih i teoretskih problema.

¹¹⁶ Arhiv CK SK BiH, p. Sudski procesi, Inv. br. 9420, SP-2. Tekst pisma je ostavljen u stilu kojim je pisao Vaclav Čižinsky.

¹¹⁷ Arhiv CK SKJ, p. Jugosloveni u SSSR-u Č 4.

¹¹⁸ AIHRPh BiH f. KI 1922/16.

¹¹⁹ Uroš Nedimović, Nezavisni sindikati u Bosni i Hercegovini u periodu 1921—1924. godine. »Prilozi Instituta za historiju radničkog pokreta«, br. 7, Sarajevo, 1971, 86.

¹²⁰ Arhiv CK SKJ, f. Jugoslaveni u SSSR, Č/4.

Nije isključeno, da je napisao i više izuzetno inteligentno sročениh nepotpisanih članaka na temu o radničkoj i intelektualnoj omladini.

Posebno je zanimljiv Gorkičev članak o jedinstvenom frontu proletarijata. On piše o tom važnom pitanju zato što je radnička štampa dosta spominjala potrebu jedinstvenog fronta, ali to je pitanje izazivalo, po mišljenju Gorkića, dosta nesporazuma. Zbog toga on objašnjava njegov »značaj i važnost za borbu protiv oportunističkih i reformističkih u radničkom pokretu«. Gorkić smatra da je ideja jedinstvenog fronta nikla kao rezultat »posleratne privredne krize, koja davi današnji kapitalistički sistem i koja sili kapitaliste svih zemalja da se udruže, da se organizuju i da tako internacionalno ujedinjeni pvedu borbu sa svojim klasnim protivnikom; da zavodjenjem političke i ekonomske reakcije posledice svetskog rata svale na leđa radničke klase . . .«. Dalje kaže da posledice teške krize snosi radnik u obliku smanjenja nadnice, u bezposlici, »bez obzira na političko opredjeljenje pojedinih grupa«. Radnici treba da se ujedine, ali oni su obzirom na mnoge okolnosti razdvojeni. Autor kaže za radnika da je nemoćan »jer je rascepan i jer su ga sramno izdali oni koji su mu do jučer bili vođe . . . baš zato ideja jedinstvenog fronta nailazi kod nas na mnoge poteškoće«. Zbog toga je potrebno rasčistiti pitanja koja smetaju. Jedno i najvažnije od takvih nerazčišćenih pitanja su »centrumaši« odnosno oni koji u zemlji predstavljaju oportunističko-reformistički pokret. Ovi su u otvorenom savezu s buržoazijom, i jedina im je zadaća da pomažu buržoaziji u borbi protiv radničke klase. Međutim, oni izjavljuju da su za jedinstvo, ali im se nemože vjerovati. Gorkić završava članak slijedećim zahtjevom: »Tek kad se, gospodo iz G[lavnog] R[adničkog] S[aveza] reši pitanje domova, sindikalnih arhiva, blagajna, knjižara i štamparija, tek kad nam povratite naše listove, kad nam objasnite i okajete svoju ulogu u progonima nad radničkom klasom u ovoj zemlji, tek kad nam povratite one drugove koje ste svojim načinom rada i svojim pisanjem spremili bilo u crne zidine tamnica, bilo u emigraciju, tek kad prestanete vršiti ulogu podkazivača, koju i sada vršite i kad pripomognete obaranju i ukidanju nezakonitog zakona o zaštiti države — tek onda može biti govora o stvaranju jedinstvenog fronta kod nas«.

Iz članka se vidi duboko poznavanje problema radničkog pokreta.

Niz članaka, bez sumnje, pripadali su peru Čižinskog-Gorkića, ali oni nisu potpisani.

Čini se da je jedini Josipov novinarski istup, u to vrijeme, pod punim imenom i prezimenom, bio odgovor »bivšem drugu« Antonu Šmitu, više poznatom pod imenom Anton Vučak.

Kao što je već poznato A. Šmit je bio vrlo aktivan skojevski i partijski rukovodioc u to vrijeme. Za vrijeme Obznane izgnan je iz Sarajeva zbog svog političko-partijskog djelovanja. Nakon Obznane Šmit je nastavio s aktivnim radom, bio je čak delegat od KPJ zajedno s Đurom Đakovićem na III kongresu Kominterne održanom od 22. VI do 12. VII 1921. godine u Moskvi. I taj isti Šmit, drug i prijatelj Čižinskog-Gorkića, početkom 1923. godine prekida sa SKOJ-em i revolucionarnim radničkim pokretom, s KPJ i prelazi u službu protivnika Partije. U desno orijentiranom socijal-demokratskom »Glasu slobode« A. Šmit je počeo napadati svoje bivše drugove i, dakako, komunistički pokret. Naročito žestoko i provokatorski — denuncijantski je istupio u »Glasu slobode«. Bojeći se razobličjenja, A. Šmit se obratio redakciji »Radničkog jedinstva« u kojem prijeti da će, ako se povede polemika, iznijeti sve što zna. Iz vlastitog straha ucjenjuje. Njemu redakcija »Radničkog jedinstva« otvoreno odgovara:

»Pismo Šmitovo najvjerniji je dokument o karakteru njegova autora, da i ne spominjemo *ucjenjivačku* tendenciju njegovu. Ali mi se toga ne bojimo. Mi nismo zainteresovani u *partijskom* opredjeljivanju niti se sve ono što Šmit iznosi i što će iznositi po logičnoj dužnosti koju je dobio kao svež 'stručnjak' u 'Glasu slobode' odnosi na nas. Onaj na koga se budu odnosili Šmitovi 'stručni' referati, bilo lično ili partijski, držimo da će naći prilike za odbranu, mada su za to prilike nepodesne. Mi smo u Šmitovom novom radu zainteresovani u toliko u koliko on bude pomagač svojim novim drugovima, u rušenju i zastrañivanju radničkog *sindikalnog* pokreta sa prave staze, ili u koliko on pokuša da nezavisni sindikalni pokret dovede u vezu sa komunističkom partijom iz koje je emigrirao, što mu je, eventualno, obzirom na prilike u B[osni] i H[erzegovini] glede pokreta, i dužnost . . .«¹²¹

List objavljuje odgovor A. Smitu, kojeg su 8. ožujka 1923. godine uputili redakciji Josip Čižinsky i Franjo Parte i u kojem se analiziraju razlozi pada Šmita. Evo tog odgovora:

»Ni jedan čovjek nije, po prirodnom razvoju svome, došao na svet sa unapred određenim gledištem za ceo život. Rodivši se, on je pošao redom: da uči jesti, hodati, govoriti, pisati, raditi ovaj ili onaj posao itd., dok nije stekao potrebne predispozicije za kulturni razvoj u svima pravcima nauke ili, i specijalno u jednom pravcu filozofije, posmatranja sveta. Čovjek se kao jedinica za celog svog života razvija, usavršuje, koriguje, menja gledišta na stvari, iz temelja ili samo u nijansama, ili, kad jedanput stekne naučnu podlogu koju je eventualno učvrstio praktičnim iskustvom, stvara određeno stanovište, koje za celog svog veka, ili bar za jedan duži period vremena, zastupa i brani.

Za marksiste, t. j. one koji su u životu odabrali ovo shvatanje kao svoj teoretski i praktični ideal jasno je ovo; Svaki čovjek može već prema svojim intelektualnim sposobnostima i ekonomskom položaju, koji upravlja filozofijom čoveka i koji određuje njegovu ideologiju, da postane marksist, ali marksist ne može nikada da prestane biti marksist.

Pitanje je tek u tome što se marksizam zloupotrebljuje, krivo tumači, što ga se praktično i teorijski elasticiziralo tako, da po cele partije nose firmu marksizma i ako sa njim nemaju ništa zajedničkog. Tako i pojedinci. Počevši od pruskog policajca Noskea, pa do štrajkbreherskog sakupljača Bračinca i raznih Vandervelda i Tomasa socijalističkih ministara izgradnju municije i nastavak rata (Vaillant u Francuskoj 1915.) svak se predstavlja da je marksist . . .«

Autori pisma pitaju se zašto je Šmit prešao na drugu stranu. »Svoje stupanje u 'socijalističku' partiju naš dosadanji drug i saborac pravda marksističkom principijelnošću svoga najnovijeg — shvatanja. Naglašujemo najnovijeg, jer je Šmit pre dva meseca imao (10. januara) posve drugo gledište. Šmit veli da je doživeo mnoga razočarenja i morao sahraniti mnogu lepu iluziju. Sem toga, ne može da se složi s taktikom koju provodi pokret u kome je on do sada delao. I to je ono, veli Šmit što ga je nateralo da iz toga pokreta istupi i da van nje ga radi na 'konsolidovanju prilika u radničkom pokretu'. Međutim, ovaj njegov korak suprotan je osnovnim načelima marksizma, koji kaže da je zadatak marksiste da radi intenzivno u pokretu i onda kada — po njegovom mišljenju — taj pokret čini neke greške i da u svakoj

¹²¹ »Radničko jedinstvo«, br. 3, Sarajevo, 8. III 1923. (podvučeno u originalu).

zgodí razlaže masama i pojedincima, koji put u ovom ili onom slučaju ima najviše izgleda na uspjeh, perspektive — koje će opasnosti i kakve će posledice biti ako se udari krivim putem.

Svaki pokret, naročito ako je mlad i bez dovoljno iskustva, ima svojih grešaka i zlih strana. Pa tako i naš radnički pokret. Ali te greške koje pojedinci čine u pokretu, a koje ovaj možda prisiljen drugim okolnostima momentalno tolerira, i te zle strane celog pokreta — ako ih ima — ne smiju biti uzrok da se iz tog pokreta istupi! Naprotiv: svaki koji sebe smatra marksistom ili koji bar pretenduje da to bude ako nema kakvih zadnjih namera, mora i u tom i takvom slučaju da ostane u pokretu, da svojim radom, svojom aktivnošću i svojom pozitivnom kritikom ukloni ono što ne valja i pokret reši onog balasta, koji ga pritište. Međutim Šmit odlazi iz pokreta i stupa u grupu ljudi, koji ne sačinjavaju pokret i koji sa radničkim masama nemaju apsolutno nikakvog doticaja i koji se svojim namernim i stalnim isticanjem onoga što deli svojim negativno-destruktivnim 'kritičkim' stavom sve više udaljuje na jednoj strani od marksističkih principa, a na drugoj od radničkih masa i time svome 'pokretu' daju sektaško obeležje.

I pored naše želje da ovo objašnjenje našeg stanovišta ne bude polemičko-lično ipak ne možemo ovaj put da govorimo s principijelne strane o ostalim razlozima koje naš bivši drug navodi u svojoj izjavi. To ne možemo učiniti iz dva razloga: mi se, u prvom redu nalazimo u položaju onog koji je napadnut, a koji se ne može da brani; i drugo, sami razlozi kojima Šmit hoće da brani svoje držanje nisu principijelni: oni su samo maska za razloge koji su lični — čisto subjektivni i koje Šmit nije mogao, odnosno nije hteo da iznese. Ograđujući se unapred od eventualnog predbacivanja da znamo biti samo lični i da vodimo samo banalnu i pamfletsku polemiku koja se temelji na ličnim podmetanjima, ovdje moramo da konstatujemo fakat — a taj je neosporan — da se Šmita, koga se do sada toliko progonilo i apsilo, trpi u Sarajevu i da mu se daju najšire mogućnosti za 'rad' tek posle ovog njegovog koraka. Mi i ovo ne bi iznosili niti bi ovome davali kakve naročite važnosti — da nije bilo onoga što čitavu ovu stvar prikazuje u posve drugoj boji. S rečima 'učinite ono što je učinio Šmit', to isti —dakle, punu mogućnost za rad, potpunu restauraciju u očima javnosti i vlasti, puštanje na miru i suspendovanje sviju kazni — odmah posle Šmitove izjave nuđeno je i direktno i indirektno potpisnicima ovog članka. To smo u stanju i da dokažemo. A na takvu soluciju primirja i na takve uslove za puštanje na miru ni jedan marksist niko ko hoće da ostane i politički čist i pošten i niko ko hoće da bude principijelan ne smije pristati. Primiti takve uslove znači definitivno kiđati sa poštenjem, sa marksizmom, sa principima i sa klasnom borbom.

Ne upuštajući se u razmatranje sa kakvim se ljudima ujedinio naš bivši drug i ostavljajući vremenu da pokaže da li će ovaj njegov korak doneti radničkom pokretu štete ili koristi, zadovoljavamo se samo s konstatacijom, da ni psihološki, a ni materijalni razlozi nisu mogli proizvesti kod nas i kod naših drugova ono dejstvo koje su proizveli kod 'razočaranog' Antona Šmita.¹²²

Mada svoje političko-novinarske ambicije prvenstveno ispoljava kao urednik i pisac u »Radničkom jedinstvu«, Čižinsky je u iščekivanju sudske odluke radio u naprednim sarajevskim novinama »Narod«. To je nepobitno utvrđeno,

¹²² »Radničko jedinstvo«, br. 3, 8. III 1923. (Podvučeno u originalu).

iako se nijednom nije potpisao svojim imenom i prezimenom. Može se pretpostavljati da su njegovi članci prvenstveno oni o omladinskom pokretu i o položaju omladine u građanskom društvu.

Svjedočenje Jakaše

Osim već spomenutih policijskih i drugih podataka o revolucionarnom radu Josipa Čižinskog u Sarajevu, imamo i sjećanja Dalibora Jakaše, splitskog radnika — po zanimanju krojača — a koji je sigurno krajem 1922. godine ili u početku 1923. godine stigao u Sarajevo na odsluženje vojnog roka. Jakaša je uoči odlaska u vojsku bio sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju i kooptiran je za člana CK SKOJ-a. Osim toga u Splitu je kao radnik radio i u sindikalnoj organizaciji, kao sekretar sekcije krojačkih radnika.

O svom skojevskom radu u Sarajevu i vezi sa Čižinskim, koji je u to vrijeme sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu i član CK SKOJ-a, Jakaša će kasnije pisati: »Na osnovu rezolucije i direktive CK SKOJ-a po antimilitarističkom radu, radio sam na organiziranju skojevske organizacije u vojsci za vrijeme moga odsluženja vojnog roka u Sarajevu 1924.¹²³ Organizirao sam skojevske ćelije u sarajevskom garnizonu i rukovodio njenim akcijama . . . Ja sam bio na odsluženju vojnog roka u Zanatlijskom puku u Sarajevu . . . U njemu se nalazio veći broj skojevaca, pa smo mogli osnovati skojevsku organizaciju u kojoj su se nalazili Antonini, Treursić (stariji), ja i drugi. Redovno smo održavali skojevske sastanke i na njima postavljali zadatke u pogledu jačanja skojevske organizacije unutar garnizona. Kao skojevska organizacija izvršili smo čitav niz akcija. Vršili smo i akcije, kojima smo pružili otpor maltretiranju kaplara i podoficira. Znali smo dočekati pojedinog kaplara ili podnarednika, napraviti krug oko njega, prikriti ga dekom i izudarati. Tako smo spriječili maltretiranje vojnika i diktirali našu politiku u garnizonu.

U garnizonu smo organizirali i ideološki rad. Održavali smo predavanja i radili politički s pojedincima dajući im istovremeno zadatke i pripremajući ih na taj način za ulaz u SKOJ. Poduzimali smo i druge akcije.

Jednom smo organizirali štrajk i prevrnuli kotlove s hranom, jer je ona bila vrlo loša. To je učinjeno po direktivi skojevske organizacije u garnizonu. Zadatak su dobili da izvrše Antonini, Treursić i još neki drugi. Oni su najprije protestirali zbog slabe hrane i izvrnuli svoje porcije s usutom hranom. K njima su se odmah priključili i ostali vojnici i u tom metežu je izvrnut kotao, ali se nije moglo saznati tko ga je izvrnuo. Iza toga uslijedila je istraga, ali su se, usprkos velikom nastojanju da se uđe u trag krivcima, nije moglo pronaći tko je inicijator te akcije, odnosno nije se moglo ući u trag skojevskoj organizaciji.

U to vrijeme odlazio sam iz garnizona kod Gorkića, koji je također bio član CK SKOJ-a za Bosnu. Međutim, od njega nisam dobio nikakve pomoći, niti direktive, jer je on, prosto sputavao naš rad. Govorio je da smo mi vojska i da trebamo biti opreznii. Imao sam osjećaj da se Gorkić plašio naših akcija jer je kasnije čak izbjegao sastanak sa mnom. Jedino mi je omogućio da redovno dobivam sarajevsku radničku štampu. Zato smo mi zbog pomanjkanja direktiva, počeli primjenjivati anarhističku metodu rada.

¹²³ Ovaj datum je netočan, radi se najvjerojatnije o 1922—1923. godinama, kad je Jakaša stvarno služio vojsku u Sarajevu.

Godine 1925. zapalili smo skladište odjevnog odjeljenja kasarne, kojom prilikom je izgorjela velika količina štofova i drugih odjevnih predmeta. Komanda je pvela energičnu istragu. Iako nas je bilo mnogo uhapšeno, nitko nije nikoga izdao, jer smo bili jedinstveni i dobro organizirani.

Ja sam još s jednim drugom uspio da odem u bolnicu. Napravio sam si čak i neku ranu koja je dosta dugo krvarila, samo da me što prije prevezu u bolnicu. Kad je rana zacijelila, dobio sam privremeno bolovanje.

Poslije provedene istrage nitko nije bio kažnjen, jer se nije moglo dokazati da li je požar nastao slučajno ili uslijed sabotaze. Jedina represalija je izvršena protiv nas na taj način što su se rasformirale neke jedinice u garnizonu, a vojnici tih jedinica prebačeni su u druge garnizone. Komanda garnizona je osjetila i sumnjala da među nama postoji organizacija, a dokaz za to bilo je predavanje kojeg je održao vojnicima komandant garnizona. U njemu je on, pored ostalog, rekao da među nama postoje talijanaši, da su oni anacionalno nastrojani, zatim nam je prijetio hapšenjem i teškim posljedicama, čak i vojnim sudom.

Skojevci su imali mnogo volje da nešto urade, ali nisu nailazili na pomoć. Rezultat svega je bio, da se naša skojevska organizacija u sarajevskom garnizonu raspala, jer su neke skojevce prebacili iz sarajevskog garnizona u druga mjesta, kao što sam već rekao . . .¹²⁴

Ovome treba dodati slijedeće:

U tekstu sjećanja D. Jakaše susreće se nekoliko proturječja i netočnosti. Na dva mjesta daje dva razna datuma. Ako je bio vezan s Gorkićem, a sudeći po svemu bio je, onda to nije moglo biti kasnije od ožujka 1923. Jakaša s jedne strane tvrdi da mu Gorkić nije htio pomagati, a istodobno priznaje da je upravo od Gorkića primao novine i partijsku literaturu. Osim toga na stranici radničkog lista »Radničko jedinstvo« u toku još 1922. godine pojavljuju se dva članka o položaju radnika u Dalmaciji,¹²⁵ oba iz pera D. Jakaše. A ako se znađe da je zamjenik urednika lista bio Gorkić, onda nije teško zaključiti da njegova suradnja u listu nije prošla bez sudjelovanja Gorkića. Zatim, Jakaša tvrdi da njemu i drugovima nitko nije pomogao, međutim, čitamo da ga je upravo Gorkić upozoravao na oprez u radu i sigurno kritizirao zbog primjene »anarhističkih metoda rada« kojima su se služili vojnici — pod rukovodstvom Jakaše. To što Gorkić nije mogao otvorenije djelovati bilo je izazvano postojanom policijskom paskom i sudskom istragom.¹²⁶

Sjećanjima D. Jakaše koristio se V. Rajčević, u svom istraživanju revolucionarnog omladinskog pokreta u Hrvatskoj.¹²⁷

Na partijskoj konferenciji u Beču

Već znamo da se za vrijeme čekanja završetka istrage i suda, Josip Čižinsky-Gorkić zaposlio u listu »Narod«. U njemu je radio sve do odlaska iz zem-

¹²⁴ AIHRPH, f. MG — 47, I—1.

¹²⁵ Naslovi tih članaka su slijedeći: »Malena je Dalmacija, al' je dika rodu svom . . .«, »Radničko jedinstvo«, br. 30, 15. IX 1922; »Glad u Dalmaciji«, Isto, br. 33, 6. X 1922.

¹²⁶ U dopisu policijske direkcije Bosne i Hercegovine upućenom 27. svibnja 1922. godine Pokrajinskoj upravi u Sarajevu rečeno je »da se kazneni postupak protiv Josipa Čižinskog i dr. još uvek nalazi u stadiju istrage prema dopisu državnog odvjetništva od 22. maja 1922.« (A BiH f. VZSO, Pov. 2486/1925).

¹²⁷ Vojo Rajčević, *Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1918—1928.* knj. I, Zagreb, 1979, 239.

lje. Ali je sve to vrijeme bio pod postojanom policijskom kontrolom. O cijeloj grupi koja je bila pod istragom zajedno s Čižinskim, policija kaže da se »najstrože pazi, te se do danas nije mogao niti jedan uhvatiti, da javno nastavlja propagandu komunističkih ideja. Osim toga se nije mogla uhvatiti ni prepiska naših komunista sa onim u Beču, mađa se cenzura njihovih pisama savjesno provodi . . .« O Josipu Čižinskom tu je rečeno da je »od prije kao agitator komun[ističkih] ideja poznat, te je radi toga bio predan i Okružnom sudu u Sarajevu na odgovornost, gdje se i danas pod sudskom istragom nalazi. Radi toga je njegovo kretanje u Sarajevu ograničeno, te se nesmiije udaljavati bez poli(cijskog) odobrenja. Čim se svrši ova sudska istraga, biće otpremljen u Češku, jer mu je izgon pravomoćan . . .«¹²⁸

Policija je 8. veljače 1922. godine ustvrdila da je Čižinsky » . . . za sada bezopasan, jer se dobro pazi njegov rad i kretanje, a i sam je postao oprezniji, bojeći se zakonskih posljedica. Osim toga, radi u redakciji »Narod« te se je već i radi toga dosta povukao . . .«¹²⁹

Ali kakogod policija »dobro pazi njegov rad i kretanje« i kolikogod je strogo naređeno da »se nesmiije udaljavati bez policijskog odobrenja«, Josip Čižinsky je našao načina da ilegalno putuje i u Sarajevu i u zemlji i 1922. i 1923. godine. Bio je, naime, delegat na prvim dvjema ilegalnim konferencijama KPJ.¹³⁰ O tome on sam piše u kominterskoj autobiografiji, ali netačno navodi datume. Prva partijska konferencija održana od 3. do 17. aprila 1922. godine u Beču, (Čižinski piše 1921.). Čižinsky je sudjelovao na njoj kao delegat iz Bosne.¹³¹ Iz zapisnika konferencije saznajemo da je bosanska delegacija zbog loše obavještenosti stigla u Beč 16 dana ranije, pa se na osnovu toga može zaključiti da je Čižinsky koji je pod »najstrožijom paskom« bio odsutan iz Sarajeva i zemlje u toku cijelog mjeseca.

O nelegalnom odlasku Čižinskog iz zemlje piše tadašnji član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sloveniju France Klopčič: »Prvi put sreo sam Milana Gorkića godine 1922. u Ljubljani na stanu Ivana Malenca člana pokrajinskog vodstva KP za Sloveniju. Gorkić je tada odlazio u inostranstvo po odluci partije. Da pređe granicu, morao je iz Ljubljane da putuje u Jesenice, do naših drugova, metalških radnika u željezari, koji su tada obavljali brojne poslove veza sa partijskim organima u Austriji, pošto se u Beču nalazilo privremeno rukovodstvo naše partije. Jesenički drugovi bili su pravi majstori za ilegalne granične prelaze. Ivan Malenc i ja otpravili smo Gorkića do željezničke stanice Vižmarje, to jest prve od Ljubljane, da Gorkiću ne bi bilo potrebno stupati u voz na ljubljanskoj stanici, tada strogo kontrolisanoj. Više od sata išli smo peške drumom . . . i razgovarali o situaciji, o zadaćama — ali konkretno o kakvoj materiji, to se ne sećam. Jedno mi je ostalo: utisak, da predstavlja Gorkić ozbiljnog mladog čoveka, komunistu, koji odlazi na partijski ili skojevski posao, posve sigurno i uvereno . . .«¹³²

F. Klopčič spominje samo susret sa Čižinskym, o ostalih delegata iz Bosne se ne sjeća, a bila su četvorica. To navodi na pomisao da su putovali individualno.

¹²⁸ A BiH, f. VZSO, Pov. 2486/1925.

¹²⁹ Isto, list 77.

¹³⁰ AIHRPH, f. KI 1922/23.

¹³¹ Isto.

¹³² France Klopčič, Moji susreti sa Milanom Gorkićem. Rukopis (Autorova kolekcija)

U zapisnicima nalazimo detaljne podatke o samoj konferenciji koja je u historiografiji već dobila ocjenu.¹³³ Treba podsjetiti da je nakon Obznane i naročito donošenja Zakona o zaštiti države veći broj partijskih i sindikalnih funkcionara emigrirao u Austriju. Osim njih u Beču se je našao dio članova delegacije KPJ koja se vraćala iz Moskve sa III kongresa Kominterne. Na konferenciji koju je emigracija održala u rujnu 1921. godine u Beču izabran je tzv. Zagranični komitet. Tako je u zemlji, u Beogradu, djelovao Zamjениčki Izvršni odbor, koji je zamijenio uhapšeno rukovodstvo, a u Beču Zagranični komitet. U inozemstvu, većina se rukovodilaca izjasnila za likvidaciju Zagraničnog komiteta i priznanje Zamjениčkog I. O. Sa takvom odlukom nije se složio Sima Marković, koji se nalazio u Beču, pa je Zagranični komitet uzeo na sebe funkciju partijskog rukovodstva. Da bi se presjekla suvišna diskusija i optuživanja prihvaćen je prijedlog Zamjениčkog I. O. da se nesuglasje riješi na partijskom plenumu ili konferenciji. Na Prvu konferenciju u Beč poslani su iz zemlje delegati, članovi plenuma KPJ, zabranjenog Centralnog sindikalnog vijeća, delegati centralnog i pokrajinskih mjesnih odbora, te delegati svih oblasnih sekretarijata SKOJ-a i sekretarijata žena komunista. Svega je na konferenciji prisustvovao 21 delegat iz zemlje i emigracije,¹³⁴ delegat Kominterne Zinovjev, Komunističke omladinske internacionale i iseljenički predstavnici KP Amerike.

Dnevni red plenuma ili konferencije bio je vrlo opširan, a predložio ga je Zamjениčki I. O. i s dopunom prihvatio Zagranični komitet: 1) Izvještaj Zamjениčkog I. O. i Zagraničnog komiteta sa diskusijom; 2) Politička situacija i zadaci Partije; 3) Uputstva za izgradnju organizacija pod režimom bijelog terora; 4) Referat o sindikalnom pitanju; 5) Rezolucija o jedinstvenom frontu; 6) Izvještaj sa III kongresa Kominterne i posljednje proširene sjednice Izvršnog komiteta Kominterne; 7) Izvještaj i odluke IV Balkanske konferencije Komunističke partije; 8) Izbor Centralnog izvršnog odbora KPJ.¹³⁵

Na konferenciji je vođena vrlo burna diskusija o porazu Partije, o pitanju da li rukovodstvo Partije treba da bude u zemlji ili inozemstvu, o partijskoj disciplini, a radilo se o narušavanju discipline od strane Sime Markovića i Ilije Milkića; o odgovornosti pred Partijom, o jedinstvenoj fronti, o radu Partije u sindikatima itd. Treba odmah reći da je u svim pitanjima došlo do otvorenog suprotstavljanja dva nepomirljiva stava, koji će i za kasnije djelovanje Partije biti presudni.

U početku konferencije započela je diskusija u vezi mandatne komisije. Svoje mišljenje u vezi s istim iznio je i Čižinsky, koji će tokom čitave konferencije biti izuzetno aktivan, tako da je raspravljao uglavnom o svim pitanjima. Otvorila se vrlo živa diskusija o sudjelovanju omladine »iz svake pokrajine« sa odlučujućim glasom. Taj prijedlog je stavljen na glasanje. Glasalo je za 13, a protiv 12, među ovima koji su bili protiv bio je Čižinsky. Na VIII sjednici — 10. srpnja bilo je predloženo da se izabere komisija koja će se baviti političkim, organizacionim i sindikalnim pitanjima — među devetoricom njenih članova izabran je Čižinsky.¹³⁶

¹³³ Julijana Vrčinac, Rad i zaključci Prve i Druge i Treće konferencije KPJ (prema zapisnicima, rezolucijama i drugim materijalima sa ovih konferencija) »Istorija XX veka«, zbornik radova, I, Beograd, 1959; Od istog autora vidi o konferencijama u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, Beograd, 1963.

¹³⁴ AIHRPH, f. K 1 1922/23.

¹³⁵ J. Vrčinac, n. dj., 273—238.

¹³⁶ AIHRPH, f. KI 1922/23.

Na istoj sjednici vrlo su oštro kritizirani Sima Marković i Ilija Milkić zbog grešaka i narušavanja discipline. U diskusiji je pročitana rezolucija delegata Anića,¹³⁷ koji predlaže opraštanje grešaka S. Markovića i I. Milkiću, tumačeći da »su grešku opravdali«, pa da ih stoga »plenum ne osuđuje, već samo skreće pažnju da se u buduće slične pojave ne događaju. Čineći ovu konstataciju plenum skida ovu stvar definitivno s dnevnog reda«. Čižinsky je ustvrdio da je Anićev prijedlog prihvatljiv ako se iz rezolucije izbaci stav »da su grešku opravdali«. S ocjenom grešaka S. Markovića i I. Milkića nisu se složili Kosta Novaković, Pavle Pavlović i Dušan Cekić, te su napustili sjednicu. Nakon njihovog odlaska Čižinsky je predložio »da pošto nije dostignut sporazum sa drugovima koji su sednicu napustili, da se sporna pitanja prepuste rešenju ekzekutivne K[omunističke] I[nternacionale]«. ¹³⁸

Na napadaj Vasića »da drugovi iz Bosne izlaze neprestano s raznim rezolucijama po istom pitanju«, zbog čega je bio uvjeren »da je to dokaz površnog posmatranja stvari«. Odgovarajući mu Čižinsky je rekao »da su Bosanci izlazili s raznim predlozima i rezolucijama u cilju da se postigne sporazum«.

Vrlo opširna diskusija se vodila oko pitanja mjesta djelovanja Izvršnog odbora — u zemlji ili — u emigraciji. Grupa oko Sime Markovića zastupala je mišljenje o djelovanju I. O. izvan zemlje. Čižinsky je nekoliko puta istupio u vezi s tim pitanjem. Smatrao je kao i neki drugi »da su svi članovi partije podjednako odgovorni za svoj rad. Ne postoji veća ili manja odgovornost. Prema tome i drugovi, kojima bi se poverila odgovornost da održavaju veze sa inostranstvom, bez obzira na to jesu li članovi I. O. ili ne, odgovaraju za svoj rad«. Naravno, ovo se može tumačiti kao načelan stav. U konačnoj diskusiji o tom pitanju, Čižinsky je rekao da je »protiv toga da uopšte bude članova I. O. u inozemstvu iz razloga, što bi ti članovi mogli u izvesnim bitnim slučajevima davati izjave, koje ne bi bile u saglasnosti sa mišljenjem ostalih članova I. O., što bi moglo izazvati veće nesporazume i sukobe . . .« ¹³⁹

Na kraju diskusije predsjednik je predložio glasanje, prema kojem »U Beogradu treba da bude većina članova I. O.«. Za taj prijedlog je glasalo 16, a protiv 2 — Čižinsky i Mark, koji su tražili »da budu svi članovi u zemlji«. ¹⁴⁰

Kad je došlo do izbora I. O. KPJ 17. smpnja četvorica bosanskih delegata su raspravi priložili svoju pisanu »izjavu«: »S m a t r a j u ć i da se biranjem u Centralni Izvršni Odbor Komunističke Partije Jugoslavije onih drugova, za koje je i sam plenum odlučio, da se nad njima izvrši partijsko isledjenje; da se nebiranjem u C. I. O. onih drugova, koji su svojim kvalifikacijama najspособniji, a usled svog rada pod režimom najjačeg belog terora najdostojniji za ovu funkciju; da se insistiranjem, koje je rukovođeno čisto ličnim interesima — da u C. I. O. ona lica, koja su predložena od većine kandidacionog odbora.

Smatrajući dakle, da se time oštro povređuju interesi kako K. P. J. te tako i interesi komunističkog pokreta uopšte, izjavljujemo, da se pošto ne možemo da primimo odgovornost za ovaj čin — povlačimo sa glasanja kod izbora takovog C. I. O.«

¹³⁷ Anić, kao i niz drugih imena pod kojim su istupali delegati bili su pseudonimi od kojih neki još uvijek nisu raskriti. Josip Čižinsky je bio među rijetkima koji je istupao pod punim prezimenom.

¹³⁸ Isto, str. 4.

¹³⁹ Isto, 12.

¹⁴⁰ Isto.

Izjavu su potpisali: M. Zrinušić, I. Čižinski, Anić, I. Kralj.¹⁴¹

U vezi s tim sačuvan je još jedan dokument:

»Na sednici od 18. VIII. 1922 Bosanski delegati dali su sledeću izjavu:

'Izvršni odbor, koji je sinoć izabran, osim razloga koje smo naveli u na-
šoj izjavi ne možemo da smatramo punopravnim i legitimno izabranim I. O.
već i zato što je biran na sednici koja zbog malog broja članova ne može da
donosi punopravne odluke. Način biranja ovog I. O. i sastav drugova koji su
taj odbor izabrali ne odgovara pravilima i statutima K. P. J. a niti opštim
principima koji se na ovoj konferenciji svugde i u svakom pitanju toliko ističu
a samo se u ovom slučaju ne primenjuju.'

Potpisani

4 Bosanska delegata¹⁴²

Osim spomenutih pitanja Čižinsky je na konferenciji opširno istupio o ra-
du omladinske organizacije u Sarajevu i Bosni o čemu je već ranije bilo
riječi.

Iz svega fragmentarno izloženog vidi se da je Josip Čižinsky-Gorkić bio
vrlo aktivan na Prvoj partijskoj konferenciji KPJ, te da je zajedno s bosan-
skom delegacijom zastupao principijelan stav po mnogim pitanjima, bez ob-
zira što konferencija nije riješila osnovna sporna pitanja u Partiji, nego ih
»još više zaoštrila«.¹⁴³ Pišući u spomenutom radu o djelovanju Josipa Čižin-
skog i Đure Đakovića na Prvoj konferenciji, Nadežda Jovanović smatra da
se može »pretpostaviti da njihovo drugovanje, ista shvatanja i stavovi u bit-
nim pitanjima strategije, taktike i politike KPJ potiču od tada«.¹⁴⁴ Zaista, ima-
li su iste stavove uglavnom o svim bitnim pitanjima, ali ti istovjetni stavovi
ne potiču »od tada«, već još od 1919, jer Čižinsky blisko surađuje s Đurom
Đakovićem od uključenja u skojevsku i partijsku organizaciju u Sarajevu.
Nadežda Jovanović također netočno piše da se Josip Čižinsky na konferenciji
upoznao »sa problemima kojima je u to vreme bila opterećena Partija...«¹⁴⁵
Čižinsky je sve osnovne probleme itekako poznao i prije konferencije. Imao
je prilike da kao sekretar OK i član CK SKOJ-a, bude upoznat s djelovanjem
partijskih foruma. Izuzetno načitan, a po prirodi bistar brzo je pronicao u su-
štinu borbe koja se vodila u KPJ. Baš kao i Đaković, žestoko se suprotstavio
frakcijama. Išao je svojom linijom, dovoljno jak da se u svojoj devetnaestoj
godini odupre utjecaju »lijevih« i »desnih«.

Vrativši se u Sarajevo, Čižinsky se vratio i u »Narod« i u »Radničko jedin-
stvo«, ali i u sarajevski zatvor. Moglo bi se pretpostaviti da je uhapšen zbog
ilegalnog odlaska iz Sarajeva, ali — sudeći po podacima objavljenim u »Rad-
ničkom jedinstvu« — »verna 'čuvarica reda' zatvorila je druga Josipa Čižin-
skog i osudila ga 20 dana zatvora« zato »što je kod njega našla nekoliko ko-
munističkih intelektualno-socijalističkih knjiga na stranim jezicima, a koje je
on držao radi nauke i radi toga što je on novinar i to mu je služilo kao habat

¹⁴¹ Isto, K 1 1922 16

¹⁴² Isto.

¹⁴³ J. Vrcinac, n. dj., 249.

¹⁴⁴ N. Jovanović, n. dj., 29

¹⁴⁵ Isto, 30.

kao i sve druge knjige. Uostalom, ove vrste knjiga drže javno mnoge redakcije ne samo u Beogradu i Zagrebu, nego i u Sarajevu i nikome ne pada na pamet da ih bilo traži ili raskriva. Pa te su iste knjige bile već i pred jednim većim sudom i on je pronašao da one sačinjavaju samo građivo iz jedne oblasti nauke protiv čemu ne može imati niko ništa. Ali ako ne može niko, može, eto, sarajevska policija. Može, i ako ona ne spase ovu zemlju niko je drugi neće spasiti!...¹⁴⁶ To je izneseno u članku »Nova policijska bezakonja« u kome oštro kritikuje politički odjel sarajevske policije, koji »postoji jedino radi proganjanja radnika«. Spomenuti policijski odjel, po ocjeni »Radničkog jedinstva« posljednjih godina zapažen je samo po tome »što je proterao nekoliko tuceta radnika, izveo premetačine, nekoliko radničkih funkcionera stalno patio po ceo dan... zatvarao sve najbolje zborove, konferencije i sastanke radnika, čuvao redakciju 'Radničkog jedinstva'. Međutim, istovremeno je dozvoljavao rad Radićevih agitatora.«

Nakon ovog hapšenja sudska optužnica je podignuta po državnom tužilaštvu u Sarajevu 10. svibnja 1923. godine i to protiv Bogoljuba Čurića, 27 godina starog, rodom iz Turčina, bravara, odnosno novinara; zatim Josipa Čižinskog, Maksa Schwarza (u dokumentu rečeno apsolutna Trgovačke akademije), Franje Partea privatnog činovnika iz Sarajeva, Josipa Baju Radića, električara.¹⁴⁷ Državni odvjetnik upozorava policiju da se pobrine »da optuženi ne bi eventualno kuda pobjegli«. ¹⁴⁸ Upozorenje ovo je bilo uzaludno: Josip Čižinsky je kao i srpnja 1922. godine napustio Sarajevo, ovog puta zauvijek.

Međutim, policija nije uspjela ustanoviti točan datum njegovog bjekstva.

Iz jednog kasnijeg policijskog dokumenta saznajemo da je Čižinsky 1923. godine »prešao u Zagreb pod izgovorom da onamo pohađa Višu eksportnu akademiju.¹⁴⁹ Prema ovome slijedi da je on s dozvolom policije napustio Sarajevo i otputovao u Zagreb. Naravno, Gorkić se pod tom izlikom izzvukao iz Sarajeva i iz zemlje, jer mu to inače ne bi bilo moguće.

U prepisu njegovog policijskog kartona čitamo netočni podatak, prema kojem je »krajem 1923. godine otišao u Sovjetsku Rusiju vatreni komunist«. ¹⁵⁰ Policija je, naime, tek krajem 1923. utvrdila da je Čižinsky nestao iz zemlje.

Nešto kasnije — 24. ožujka 1924. godine direktor policije u Sarajevu, Žegarac, obavijestio je Velikog župana sarajevske oblasti da je »Državno odvjetništvo informiralo ovaj ured dopisom broj 1961/21 od 22. 3. 1924. da je za Čižinskim i Parteam izdana tjeranica, a glede ostalih spisi su predani za glavnu raspravu.«¹⁵¹ Grupi optuženih komunista sudjeno je 1925. godine kad je Gorkić bio u Moskvi. O sudjenju opširnije čitamo u »Radničkoj borbi«: »Odmah poslije Stejićevog atentata na Aleksandra uhapšena je u Sarajevu jedna grupa omladinaca, koji su nakon policijske presude predani okružnom sudu... Rasprava se kasnije zakazivala po nekoliko puta, ali nikad nije mogla biti odr-

¹⁴⁶ »Radničko jedinstvo«, br. 6, Sarajevo, 31. III 1923.

¹⁴⁷ A BiH, f. VZSO, Pov. 2486/1925.

¹⁴⁸ Isto, list 78.

¹⁴⁹ AIHRPH, gr. XIX, inv. br. 36.

¹⁵⁰ Muzej revolucije grada Sarajeva. Prepis sadržaja policijskog kartona koji se nalazi u Vukovaru.

¹⁵¹ A BiH, f. VZSO, Pov. 2486 1925.

žana. Konačno je zakazana za 1. mja, ali su od 5 optuženih prisutni bili samo Lucija Pavić i Franjo Parte, dok ostali optuženici Josip Čižinsky, Makso Švarc i Josip Bajo - Randić nisu prisustvovali raspravi.

Optužba je sastavljena kao i svaka druga u ovim stvarima. Spomenuti omladinci optuženi su radi komunističke propagande, radi štampanja i širenja letaka prije i poslije Obznane, pa su svojim radom išli za nasilnim mijenjanjem postojećeg kapitalističkog poretka putem revolucije i uspostavljanjem komunističkog poretka, putem diktature proletarijata. Nadalje se tuže što su . . . radili i pisali protiv socijalpatriota, koje su omladinci napadali, jer su desna ruka buržoazije pa ih ona danas i brani. Zato ih državno odvjetništvo tuži radi veleizdaje, po srpskom kaznenom zakonu.

Dokazni materijali bili su razni letci koje su optuženi štampali, razne novine, 'Crvena zastava', 'International Presse Korrespondence', svi do tada izišli brojevi.

Državni odvjetnik je g. Majšul, neki Šumadinac, mladić, htio je da se pokaže kao pravi sluga režima i da tako položi svoj ispit zrelosti. I on je uspio. 'Komunizam ruši državu, ustav, zakone; komunisti hoće da ovom državom vladaju radnici i seljaci, a to neide, jer su oni nesposobni i jer se to protivi postojećim zakonima', rekao je drž[avni] odvjetnik. Nadalje je uzeo braniti socijalpatriote: veli, da ih komunisti napadaju zato, jer su oni stali na stranu ove mlade države; optuženi su ih omladinci jednim posebnim letkom napali i dokazali njihovu izdajničku politiku, da su služeći režimu radili protiv interesa proletarijata. Između ostalih letaka nalazi se među optuženim materijalom i jedan, koga su omladinci štampali i rasturali prigodom proslave Pariške Komune.

Na koncu toga letka stoji: 'Crvena je zastava proletarijata, jer je natopljena krvlju proleterskom i iz tih riječi gospodin državni odvjetnik dokazuje, da komunisti hoće pošto poto krvi! Kao da mi sami hoćemo da proljevamo krv, a da se ona iz naših telesa ne proljeva . . . danomice po fabrikama i ulicama, u tamnicama i na vješalima!'

Iako su optuženi omladinci radi iste stvari već jednom kažnjeni po 'Obznani' i kaznu održali pa su nakon toga predani sudu da im i on radi iste stvari sudi, sud mjesto da optužbu odmah odbije, zadržao je drugove blizu pola godine u zatvoru i danas nakon 4 godine izvodi ih na raspravu, stavlja se u službu režima i udovoljava njegovoj volji.

Lucija i Franjo Parte osuđeni su na 3 mjeseca tamnice, dočim se odsutnima nije moglo suditi, jer nisu prisutni.¹⁵²

Josip Čižinsky je iz Sarajeva otišao osam mjeseci prije nego što je to utvrdila policija. Očito, policijski podatak da se brižno bdiye nad prvim čovjekom skojevske organizacije u Bosni nije bio tačan. Čižinsky je Jugoslaviju svakako napustio prije 9. svibnja 1923: toga dana je sudjelovao u radu Druge konferencije KPJ u Beču. Za policiju, Čižinsky ponovo postaje zanimljiv u jesen 1925. godine. Tada se saznalo da je »poznati komunistički agitator«, »kurir Moskve«, Josip Čižinsky ponovo prisutan u jugoslavenskoj komunističkoj ilegali.

Policijska direkcija za Bosnu i Hercegovinu je 26. listopada 1925. godine obavijestila Velikog župana Sarajevske oblasti da je »koncem juna 1925. go-

¹⁵² »Radnička Borba«, br. 18, 14. V 1925.

d[ine] boravio u Beogradu kao kurir Moskve poznati komunistički agitator Josip Čižinsky, rodom iz Sarajeva, nadležan Košica (Čehoslovačka) 22 god[ine] star, bio je u Sarajevu do 1923. god[ine] sa zanimanjem privatnik i novinar.

Čižinsky je izgnan iz naše Kraljevine presudom ovdašnje policijske direkcije br. 30.642 od 14. IX 1922, a osim toga potražuje se sa strane ovdašnjeg državnog odvjetništva zbog prestupka 92 i 102 srp[skog] k[aznenog] z[a-kona].

Postavljajući prednje čast mi je moliti Velikog župana, da skrene pažnju Upravi grada Beograda i Ministarstvu unutrašnjih dela, da Čižinskog uhapsu u slučaju, da ponovo dođe u našu Kraljevinu i sprovedu policijskoj direkciji u Sarajevu.«¹⁵³

30. listopada 1925. godine Veliki župan sarajevske oblasti je odmah intervenirao kod Uprave grada Beograda od koje je 30. listopada 1925. zatražio: »da izvolite Čižinskog uhapsiti u slučaju, daponovno dođe u našu Kraljevinu i sprovedi Policijskoj Direkciji u Sarajevu pozivom na njezin akt od 26. X 1925. Pov. broj 1928/25 . . .«¹⁵⁴

No, jugoslavenska policija više nije imala priliku da hapsi Josipa Čižinskog, tako da mu je i 12. ožujka 1926. ponovno suđeno u odsutnosti. Toga je dana »Oružni sud u Sarajevu zaključio da je danas na javnoj državnoj sjednici saslušavši predlog dr[žavnog] odvjetnika u kaznenoj stvari Josipa Čižinskog i dr[ugova] zbog prest[upa] naznačena u 92 Skz da se jamčevina položena kod ovog suda pod st. 518/21 u ovoj stvari i to po

1) Josipu Čižinskom u iznosu od	5000 Kr
(1250 Din)
2) Maksu Schwarzu u iznosu od	5000 Kr
(1250 Din)
3) Josipu Baji u iznosu od	4000 Kr
(1000 Din)

u smislu § 201. k. p. proglašuje propalom, jer su se unatoč obećanju danom po §-u 199 k. p. istraž[nom] sudcu — svi oni udaljili bez privole iz svog prebivališta kako to proizlazi iz relacije sud[skog] glasnika i dopisa Polic[ijske] direkcije u Zagrebu i Sarajevu (dn. br. 77, 78 i 85).

O tome se obavješćuje:

Josip Čižinsky, Maks Schwarz i Josip Baja na ruke advokata Pavičevića u Sarajevu . . .«¹⁵⁵

Čižinsky, kao i njegovi drugovi Schwarz i Baja, mada i dalje odsutni, žalili su se na ovu presudu, vjerovatno preko advokata. O tome se po raznim sudovima odlučivalo pune četiri godine, tako da je konačno rješenje doneseno tek 11. ožujka 1930. godine:

»Vrhovni kao apelacioni sud u Sarajevu rješio je danas protiv Josipa Čižinskog i dr[ugova] zbog prestupljenja iz § 102 i 92 srp. k. z. da se žalba Jo-

¹⁵³ A BiH, f. VZSO, Pov. 2486/1925.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Arhiv CK SK BiH, f. SP-2 Inv. br. 9420.

sipa Čižinskog, Maksa Švarca i Josipa Baje protiv odluke Oružnog suda u Sarajevu od 12. marta 1926. Is. 1963/921. kojom je proglašeno jamstvo propalim po § 331 u savezu sa §-om 332 kriv[ičnog] p[ostupka] odbiti, jer se begstvom imade smatrati svaki čin koji je preduzet u svrhu da sud nemože saznati za boravište osobe kojoj se sudsko rješenje imade dostaviti, a nalazi se pod sudskom istragom a kako iz policijske direkcije proizlazi to u nazočnom slučaju predlaže ...»¹⁵⁶

Ovim dokumentima treba dodati: sud se vodio, dakako, u odsustvu Čižinskog koji je bio u Moskvi, ali očito je da je spomenuti advokat djelovao u to vrijeme, sa znanjem Čižinskog, odnosno partijskog rukovodstva u Sarajevu.

¹⁵⁶ Isto.

Резюме

ИОСИП ЧИЖИНСКИЙ — НАЧАЛО РЕВОЛЮЦИОННОГО ПУТИ

И. Очак

В 1984 году исполнилось 80 лет со дня рождения бывшего генерального секретаря ЦК КПЮ Иосипа Чижинского, известного по партийной кличке Милан Горкич, который пропал в сталинских чистках.

В настоящей работе исследуется его жизненный путь и начало революционной деятельности до 1923 года, когда должен был покинуть королевство Сербов, Хорватов и Словенцев и эмигрировать.

Иосип Чижинский — сын железнодорожного рабочего, Чеха по-национальности, родился, вырос и получил образование в городе Сараево. Будучи учеником Торговой академии Чижинский с 15 лет стал членом Союза коммунистической молодежи Югославии (СКОЮ). Отличался организационными способностями и быстро стал членом и секретарем городской организации СКОЮ, а с 17 летнего возраста секретарем Областного комитета СКОЮ Боснии и Герцеговины. По словам Р.Чолаковича, Чижинский уже в 1920 году был одним из самых известных скоевских руководителей. Наряду с большой организационной работой Чижинский сотрудничает в центральной профсоюзной газете Боснии и Герцеговины, «Раничко единство», и вскоре становится заместителем главного редактора этой газеты.

В конце 1920 года югославское правительство специальным указом т. н. «Обзана» запрещает деятельность КПЮ, СКОЮ и их печать. В новых тяжелых иллегальных условиях Чижинский продолжает революционную деятельность в Сараеве и других городах. Его деятельность была прервана арестом.

В дни, когда Иосип находился в сараевской тюрьме, его отец Вацлав, который также известен полиции как член КПЮ и организатор забастовочного движения среди железнодорожников, был выслан вместе со своей семьей в Чехославию.

Иосип был выпущен из тюрьмы лишь шесть месяцев спустя, на залог. После тюрьмы работал редактором в местной газете «Народ», писал статьи о молодежном движении. Несмотря на строгое полицейское наблюдение Чижинский сумел в начале лета 1922 года уехать иллегально в Вену, где принимал активное участие в работе первой партийной конференции КПЮ. Своим выступлением на конференции Чижинский подтвердил себя, как коммунист, который хорошо разбирается в политических и экономических, а также партийно-организационных проблемах. По возвращении из Вены Чижинский продолжает революционную деятельность в качестве секретаря Областного комитета СКОЮ. В начале 1923 года он покидает Сараево и уезжает в эмиграцию.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 17

Z A G R E B

1984.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATIČKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859,1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SRH pod br. UP-547,2 — 84 — 1984

RADOVI 17

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANDRIĆ mr Jasna, Filozofski fakultet, Zagreb
ANTIĆ dr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija Krčka 1, Zagreb
ANTOLJAK dr Stjepan, Zajčeva 31, Zagreb
BERTOSA dr Miroslav, Karličeva 12, Pula
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
JURIĆ Radomir, Arheološki muzej, Zadar
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 12, Zagreb
LUCIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SHH, Zagreb
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
RAUKAR dr Tomislav, Filozofski fakultet, Zagreb
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet, Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
SZABO dr Agneza, Muzej grada Zagreba
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb